

Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích

**Teologická fakulta
Katedra pedagogiky**

Bakalářská práce

VYCHOVATELSKÉ STRATEGIE ZVLÁDÁNÍ VERBÁLNÍ AGRESE DĚTÍ

Vedoucí práce: PaedDr. Petr Bauman, Ph.D.

Autor práce: Denisa Korandová

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: 3.

2016

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 21. 3. 2016

Denisa Korandová

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PaedDr. Petru Baumanovi, Ph.D, za velmi cenné rady, připomínky a dobré metodické vedení práce.

Obsah

Úvod	5
1 Vymezení pojmu agrese	8
1.1 Agrese benigní a maligní	9
2 Verbální agrese.....	11
2.1 Typologie verbální agrese podle Martínka	11
2.2 Moyerova klasifikace verbální agrese	12
2.3 Agrese ofenzivní a defenzivní.....	14
2.4 Agrese skrytá a zjevná	14
2.5 Vůči komu je agrese směřována	14
3 Vlastní výzkum	15
3.1 Cíl výzkumu.....	15
3.2 Metodologie	16
3.3 Charakteristika výzkumného vzorku.....	17
3.4 Výsledky výzkumu	18
3.4.1 Otevřené kódování	18
3.4.2 Axiální kódování.....	21
4 Vychovatelské strategie zvládnání verbální agrese dětí	24
4.1 Osvědčené strategie zvládnání verbální agrese dětí.....	24
4.1.1 Postupy při projevech verbální agrese	24
4.1.2 Osobnostní vlastnosti	28
4.2 Neosvědčené strategie	30
4.2.1 Tresty.....	30
Závěr.....	32
Seznam použitých zdrojů.....	36
Přílohy	38
Příloha I: Rozhovory	39
Příloha II: Ukázka otevřeného kódování rozhovorů	53
Abstrakt	54
Abstract.....	55

Úvod

„Každá následující generace je horší než ta předchozí. Přijde doba, kdy budou lidé tak zlí, že se budou klanět moci. Právo a úcta k dobru pak zmizí. Nakonec se nikdo nebude rozhořčovat nad zločiny a cítit zahanbení nad neštěstím druhých, a pak je Zeus zničí. A přece bude možné i tehdy ještě něco proti tomu učinit, jen kdyby se prostý lid zdvihl a svrhl tyrany, kteří ho utlačují.“ Tento řecký mýtus popsal Erich Fromm (1997) ve své knize *Anatomie lidské destruktivity*. A já si říkám: „Jestliže je opravdu každá generace horší, čím to je?“ Pokud bychom předpokládali, že lidé se nerodí dobří nebo špatní, domnívám se, že pak záleží na společnosti, kde jedinec žije, rodině, která ho vychovává, a prostředí, ve kterém se jedinec pohybuje. Od mala se jedinec nejčastěji pohybuje ve školním a rodinném prostředí. Proto my, budoucí vychovatelé, máme jeden důležitý úkol, a to, aby právo a úcta k dobru nezmizela. V této práci se zaměřuji na verbální agresi. Tato agrese, ač je vážná nebo její následky mohou být velmi vážné, se často přehlíží nebo se říká, že „už je to normální“. S tím rozhodně nesouhlasím. A otázka, kterou se budu v mé práci zabývat je, jak takovou agresi vychovatelé řeší a jaké strategie zvládnání verbální agrese jsou úspěšné.

Cílem bakalářské práce bude na teoretické rovině shrnout strategie uplatňované vychovateli při zvládnání verbální agrese dětí. Dále pak formou rozhovorů s vychovateli hlouběji porozumět tomu, jaké strategie vychovatelé volí a jak uvažují při řešení situace, kdy se mezi dětmi vyskytla verbální agrese. Těžištěm práce bude zkoumání strategií intervenčních (jak vychovatelé zasahují v problematické situaci) a nápravných (jak vychovatelé postupují, chtějí-li výskyt verbální agrese do budoucna eliminovat). Strategiím preventivním bude věnována pozornost jen do té míry, do jaké budou v rozhovorech tematizovány samotnými vychovateli. Důležitou výzkumnou otázkou bude mj. to, jak sami vychovatelé zpětně hodnotí vhodnost či úspěšnost strategií, které využívají nebo v minulosti využívali, případně zda ve svých výpovědích reflektují změnu těchto strategií v souvislosti s vlastní zkušeností.

Výzkum bude realizován v podobě kvalitativního šetření v designu zakotvené teorie. Tento výzkum jsem zvolila z důvodu mnoha informací, které je třeba analyzovat a porovnat. Respondenti budou odpovídat na výzkumné otázky formou polostrukturovaných rozhovorů. Rozhovory budou probíhat do té doby, než se v datech budou objevovat stejné odpovědi. Budu se snažit oslovit respondenty, kteří jsou mladí, starší, více či méně zkušení, abych vytvořila co největší škálu možných odpovědí. Postupně budu přepisovat rozhovory, jednotlivé výpovědi porovnávat a analyzovat. Identifikované kategorie se následně pokusím uspořádat a zjistit propojenost a návaznost jednotlivých kategorií.

V první kapitole se budu zabývat pojmem agrese. Představím koncepce, z kterých badatelé při vytváření definice vychází. Koncepce stručně popíši, představím badatele, kteří z jednotlivých koncepcí vychází, a odcituji jejich definici agrese. V druhé kapitole se budu věnovat verbální agresi. Vyberu si typologie verbální agrese, podle kterých rozliším typy agrese, o kterých budou respondenti mluvit. Představím také typy verbální agrese, které se v rozhovorech objevily.

Třetí kapitola je nejdůležitější a zabývá se realizovaným výzkumem. Začíná zdůvodněním metodologie, proč jsem si vůbec vybrala kvalitativní výzkum v designu zakotvené teorie, a cílem výzkumu. Poté následuje popis metodologie, postup, jak byl výzkum realizován. Jsou zde popsány všechny fáze kvalitativního výzkumu, včetně popisu kategorií, které byly v rámci otevřeného kódování identifikovány. V axiálním kódování jsou pak propojeny vztahy mezi různými kategoriemi; tyto vztahy jsem následně znázornila pomocí schématu.

Na třetí kapitolu navazuje poslední kapitola věnovaná popisu výchovatských strategií. Tato kapitola byla vytvořena na základě témat identifikovaných ve výpovědích respondentů, přičemž jsem se snažila tyto propojit s teoretickým shrnutím na základě literatury.

Čerpala jsem z knih, kde se spisovatel zabývá agresí a verbální agresi. Nejvíce jsem se inspirovala z knih od Ericha Fromma – Anatomie lidské destruktivity, Zdeňka Martínka – Agresivita a kriminalita školní mládeže a Iva Čermáka – lidská agrese a její souvislosti. V kapitole o výchovatských strategiích jsem mj. čerpala také z knihy Umění výchovy dítěte od Juliána Melgosa a Raula Posse. Při realizaci výzkumu jsem se inspirovala knihami od Anselma Starusse a Juliet Corbinové – Základy kvalitativního výzkumu a Romana Švaříčka a Kláry Šedřové – Kvalitativní výzkum v pedagogických

vědách. Ovšem největší zdroj informací byl můj kvalitativní výzkum, který mi dal podklady pro témata, která jsem následně uvedla v teoretické rovině, abych mohla výpovědi respondentů lépe interpretovat a lépe jim porozumět.

1 Vymezení pojmu agrese

Agrese je termín, který pochází z latinského *ad gredi* nebo také *aggredi*, což znamená přibližovat se k někomu, vejít s ním ve styk. Agrese je velmi široký pojem, a je tudíž problém s jednotnou definicí.

Nejstarší definici klasické teorie agrese formuloval Jeremy Bentham v roce 1789. Tato teorie je založena na předpokladu, že lidé jsou motivováni k hledání potěšení a vyhýbání se bolesti a tím vzniká agresivní chování. Jelikož agrese je chování a každý jedinec se chová jinak, existuje mnoho definic. Autoři se ale obecně shodují v názoru, že „*agrese je pojem, který zahrnuje řadu různých chování, počínaje slovním útokem, přes šikanu, vyvolávání rvaček, až po loupeže, znásilnění a vraždu*“ (Koukolík a Drtilová, 2001, s. 176). Je to tím, že badatelé zastávají různé teoretické koncepce. Abych se lépe orientovala v definicích, stručně popíši 3 teoretické koncepce, ze kterých badatelé často vycházejí, uvedu představitele a jejich definice.

Instinktivismus agrese vysvětluje pomocí mechanistického pudového modelu. Sigmund Freud popisuje tento model jednoduchým schématem. Přibývá libida → napětí se stupňuje → přibývá nepříjemných pocitů; pohlavní akt zmenšuje napětí a nepříjemné pocity, dokud napětí nezačne znovu stoupat. Podobně etolog Konrad Lorenz, který nepozoroval lidi, ale zvířata, přirovnal energii specifickou pro určitou reakci k „plynu neustále čerpanému do nádoby“ nebo k tekutině, která může být vypouštěna ventilem na dně nádoby (srov. Fromm, 1997, s. 28). Instinktivisté vychází z toho, že agrese, resp. agresivita, je vrozená. Sigmund Freud předpokládal, že lidé jsou ovlivňováni instinktem k životu a ke smrti a že agrese představuje instinkt smrti, obrácený do okolí života (srov. Janata, 1999, s. 20).

Konrad Lorenz (cit. podle Fromm, 1997, s. 31) tvrdí, že „agrese není primární reakcí na vnější podmínky, ale vrozeným vnitřním stavem vybuzení, který hledá způsob uvolnění a projeví se bez ohledu na to, zda vnější podnět je či není připravený“.

Behavioristické chápání agrese je založeno na podmiňovaném chování. Když při agresivním chování dosáhnou toho, co chci, začnu mít k agresivnímu chování sklony.

Úspěšnost uplatněné agrese agresivní chování posiluje. A. H. Buss (tamtéž) toto chápání definoval jako „reakci, která vysílá škodlivé podněty k jiným organismům.“

Behavioristicky orientovaná studie od J. Dollarda (1939, cit. podle Fromm, 1997, s. 76) se nazývá teorie frustrace agrese, která říká, že přítomnost frustrace vede ke vzniku agrese. „Výskyt agresivního chování předpokládá vždy existenci frustrace a obráceně existence frustrace vede vždy k nějaké formě agrese.“

Podobně kognitivní asociační teorie Leonarda Berkowitze (1994, cit. podle Čermák, s. 9) vysvětluje vznik agresivního chování tak, že agrese je spouštěná tzv. negativním afektem, jako jsou např. špatné vzpomínky, myšlenky, nepříjemnosti, odpor nebo averze. Například i frustrace může tento negativní afekt vyvolat a může se spustit agresivní reakce. Berkowitz říká, že agrese je někdy chápána jako nutný základ intelektuálního vývoje člověka, nezbytný základ k získání nezávislosti a jeho hrdosti.

1.1 Agrese benigní a maligní

Badatelé se při vytváření definic rozdělují na dvě skupiny. Jedna skupina zastává názor, že agrese je „dobrá“, jelikož slouží k přežití jedince. Tento typ nazýváme benigní agrese. Anthony Storr (1968, cit. podle Čermák, s. 9) tvrdí, že je těžké rozlišit formy agrese, jichž bychom se všichni rádi zřekli, od těch, jež musíme mít k dispozici, abychom přežili. Agrese je v tomto pojetí chápána jako „životní síla člověka, jako životní energie, kterou člověk může využít pro sebe i pro druhé. Pak už agrese není zaměřena proti druhému, ale může napomoci vzájemnému sblížení“ (Frielingsdorf, 2000, s. 9).

Na druhém konci spektra názorů jsou badatelé, kteří zastávají názor, že agrese je „zlá“, tzv. maligní, jelikož slouží k poškození nebo ublížení. Např. *Psychologický slovník* definuje agresi takto: „Agrese je útočné či výbojné jednání, projev nepřátelství vůči určitému objektu, úmyslný útok na překážku, osobu, předmět stojící v cestě k uspokojení potřeb“ (Hartl a Hartlová, 2000, str. 22)

Podobně je agrese chápána respondenty v našem výzkumu. Například respondent č. 2 uvádí: „prosazují své individuální zájmy na úkor jiných dětí.“ I když by se určité jednání dalo chápat jako zdravá snaha o sebezáchovu nebo, jak říká Leonard

Berkowitz (podle Čermák, 1999, s. 9), „nezbytný základ k získání nezávislosti a hrdosti“, všichni tázaní se shodli, že berou agresi pouze jako maligní.

2 Verbální agrese

Verbální agresi můžeme chápat jako jakékoliv slovní napadání. V mé práci se zabývám právě verbální agresi. Martínek (2009) rozdělil verbální agresi na 4 typy. Podle této typologie chci také rozčlenit strategie zvládání verbální agrese dětí, které budou respondenti popisovat.

2.1 Typologie verbální agrese podle Martínka

Verbální aktivní přímá agrese – mluvíme zde o nadávání, urážení a slovním ponižováním druhých. Agresoři tento typ agrese nepovažují za nic neobvyklého. Spíše naopak. Myslím si, že i vychovatelé tomuto typu agrese už ubírají váhu. Většinou se agresoři díky tomu zviditelňují v nějaké sociální skupině. Tento typ agrese byl v mém výzkumu nejčastější. Respondenti uváděli, že se setkali s nadávkami, urážkami, lhaním, „mumláním pod fousy“, vyhrožováním, zastrasováním nebo vydíráním. Například respondent č. 3 říká: *„zalžou, že mají dobré známky a žádnou pomoc nepotřebují.“*

Verbální aktivní nepřímá agrese – zde hovoříme o rozšiřování pomluv a posměchu. O tomto typu agrese můžeme mluvit, pokud se ve třídním kolektivu objeví první stádium šikanujícího chování – tzv. ostrakismus. Jedná se o mírné, většinou psychické ubližování spolužákovi, např. pomlouvání jeho chování, oblečení, účesu apod. Typickým příkladem je špatné napovídání spolužákovi při zkoušení, který jakmile chybně odpoví, celá třída se baví. Můžeme sem i zařadit různé intriky, legrácky, díky nimž se jedinec v kolektivu necítí dobře. I o tomto typu agrese respondenti hovořili. I s tímto typem verbální agrese se respondenti setkali. Několik respondentů uvedlo, že se děti posmívají, pomlouvají nebo používají nějaké intriky. Například respondent č. 9 říká: *„Děvčata si špitají něco ve smyslu – dívej, jak má blbě napsaný to písmeno, leze jí cedulka.“*

Verbální pasivní přímá agrese – nastává naprostá ignorace druhého. Agresor dělá, jako by druhý vůbec neexistoval. Neodpoví na pozdrav ani na žádnou otázku. Tato agrese také úzce souvisí s ostrakizací, poněvadž tato agrese může způsobit, že se jedinec nebude v kolektivu cítit dobře, protože se tam s ním nikdo nebude bavit. Tento typ agrese zaznamenal respondent č. 7, který říká: „...*dívky jsou malinko horší v tom, že vytváří skupinky a jednu třeba vyčlení, že si s ní nebudou hrát.*“

Verbální pasivní nepřímá agrese – každá třída nebo každá skupina má svého vedoucího, svého šaška, ale také tzv. „černé ovce“. Jedná se většinou o žáky s problémovým chováním. Bývají často u třídních šarvátek a tak se stávají pro ostatní výhodní. Mohou se na ně svést problémy, které neudělali. Tento typ agrese nastává například, když se nezastaneme někoho, kdo je nespravedlivě kritizován či trestán. Ani tento typ nebyl ve výpovědích respondentů zmíněn.

2.2 Moyerova klasifikace verbální agrese

Abych si lépe představila, o jaké agresi respondenti hovoří, popíši ještě jednu klasifikaci verbální agrese, která se nazývá Moyerova klasifikace (podle Čermák, 1999). Moyer formuloval sedm různých druhů agrese na základě odlišnosti v podnětových a fyziologických zdrojích. I když je tato klasifikace založena na studiu chování zvířat, můžeme díky ní lépe porozumět lidské agresi.

1. **Predátorská agrese** je útočným chováním zvířete proti přirozené kořisti. V lidské agresi jde o to, že „predátor“ neboli agresor útočí na svoji „oběť“, která je slabší. Vyvolávajícím podnětem je zpravidla pohybující se oběť. Za predátorskou agresi můžeme považovat například šikanu. O tomto typu agrese se v mém výzkumu zmínil respondent č. 4: „*Chlapci většinou nemají žádné skupinky, ale ve svém kolektivu mají jednoho nebo dva kapitány a ti vulgárně napadají slabší jedince, často to přechází i do fyzické agrese.*“
2. **Agrese mezi samci** je vnitrodruhovou agresí sloužící k nastolení hierarchie dominantních a submisivních samců ve skupině. V každé sociální skupině máme děti, které plní ve skupině své role. Když ve skupině máme více „vůdců“, je možné, že mezi nimi vznikne právě tento typ agrese. Jedinci se ve skupině snaží dominovat. Většinou se tato agrese objevuje mezi chlapci, jen zřídka mezi dívkami.

O vůdcích mluvil respondent č. 2 u predátorské agrese. Označila je za kapitány skupiny, a z rozhovoru vyplývá, že spíše „spolupracují“ na vulgárním napadání. Jestli i mezi nimi nastává tento typ agrese, však nezmínila.

3. **Agrese vyvolaná strachem** se vyskytuje v situaci, která neumožňuje únik a která ohrožuje jedince. Jedinec tuto agresi bere spíše jako obranu v situaci, která je pro něj nepříjemná a nemůže z ní utéct. U dětí se může objevit už v mateřské škole, kdy odloučení od matky může způsobit strach. Přichází do nového prostoru, kde třeba ani nikoho nezná. Tento typ agrese zažil respondent č. 5 a popsal, jak na takovou situaci reagoval: „*Když například lže ze strachu, dítě obejmou, aby chápalo, že se nemusí bát.*“
4. **Dráždivá agrese** je vyvolaná různými živými nebo neživými objekty. Agresivnímu chování může předcházet například hlad, frustrace, únava nebo třeba nedostatek spánku. Respondent č. 6 říká: „*Zatím jsem se setkala spíš jen s mumláním pod fousy, když se jim nechce.*“ I takto může vychovatel vnímat projevy verbální agrese. To, že se dětem nechce, má také svůj důvod a může to být právě zmíněná únava, nedostatek spánku nebo hlad.
5. **Mateřská agrese** je reakcí matky v situaci ohrožení jejího mláděte. Mateřské nebo otcovské pudy jsou naprosto přirozené, tedy když je dítě v ohrožení, rodiče brání své dítě.
6. **Sexuální agrese** je vyvolaná stejnými podněty, které jsou příčinou sexuálních reakcí.
7. **Agrese jako obrana teritoria** se objevuje jako reakce na narušení již vymezeného území. Každý bychom měli mít vymezený svůj osobní prostor. Můžeme to nazývat například pomyslným kruhem, do kterého nám nikdo nesmí vstoupit. Každý má tento kruh jinak veliký. Ovšem, když nám do něj někdo vstoupí, máme tendenci ho z toho kruhu vystrčit. Tento typ agrese později Moyer považuje za špatně vymezenou, neboť je součástí i některých předcházejících druhů agrese. Například, když jde o agresi mezi samci, kde jde také o výsadní místo v sociální skupině.

2.3 Agrese ofenzivní a defenzivní

Agresi většinou chápeme jako útočné chování. V mém výzkumu ale respondenti rozlišují útočnou (ofenzivní) agresi a obrannou (defenzivní) agresi. Respondent č. 5 např. uvádí, jak řeší obrannou agresi: *„Když například lže ze strachu, dítě obejmou, aby chápalo, že se nemusí bát.“* A jak řeší útočnou agresi: *„Když zjistím ale, že lhal, aby někomu ublížil nebo se někomu jen tak posmívá, sedneme si do kroužku a každé dítě mu řekne, co bylo na tom špatně.“*

2.4 Agrese skrytá a zjevná

Respondent č. 8 rozlišuje typ verbální agrese jako skrytou: *„Bud' skrytou, o které neví nikdo kromě oběti.“* Tato agrese je vnímána pouze agresorem a obětí. Oběť se třeba ani s takovým problémem nikomu nesvěří, protože se agresora bojí. Agresor takto může utoučit například proto, že má malé sebevědomí a zvyšuje si ho na slabším jedinci. Opak toho je agrese zjevná, *„kde o tom vědí všichni. Agresor se tím netají a dělá se „machrem“, útočí na oběť před ostatními dětmi a nabádá je k tomu samému.“* V tomto případě na sebe agresor strhuje pozornost. Chce být středem pozornosti a vše se musí točit kolem něj. Například takový agresor může mít pocit, že od rodiny nemá dostatek péče, tak si ji takto může vynutit.

2.5 Vůči komu je agrese směřována

Ve výzkumu se objevilo rozlišení verbální agrese podle toho, ke komu je agrese směřována. Můžeme to brát i jako stupeň agrese, přičemž respondenti za nejnižší stupeň agrese považují agresi mezi vrstevníky. Tento stupeň popisuje respondent č. 4: *„Většinou to není agrese směřovaná k pedagogovi, ale některých dětí mezi sebou.“* Další stupeň je pak k dospělému nebo přímo k vychovateli. Respondent č. 1 na toto téma uvádí: *„Jejich vulgární nadávky a urážky se nebojí používat ani při komunikaci s dospělým člověkem či vychovatelem.“* Respondent č. 2 má podobný názor a říká: *„Určité verbální agrese s dobou roste. Jak projev k druhému dítěti, tak k dospělé osobě.“*

3 Vlastní výzkum

Pro tuto práci jsem zvolila kvalitativní výzkum v designu zakotvené teorie. Kvalitativní výzkum se provádí v sociálních vědách (srov. Strauss a Corbinová, 1999, s. 12). V kvalitativním výzkumu jsou nejčastěji používány dvě metody shromažďování údajů – metoda pozorování a metoda rozhovoru. Já použila metodu rozhovoru, protože jsem chtěla získat detailní a komplexní informace o výchovatelských strategiích zvládnutí verbální agrese dětí (srov. Švaříček a Šedová, 2007). Design zakotvené teorie jsem použila proto, že je za potřebí kategorie nejen popsat, ale také porovnat vztahy mezi sebou. „*Pojetí výzkumu založené na zakotvené teorii je kvalitativní výzkumná metoda, které používá systematický soubor postupů ke tvorbě induktivně odvozené zakotvené teorie o nějakém jevu*“ (Strauss a Corbinová, 1999, s. 15). Zakotvená teorie jako metoda byla vyvinuta v šedesátých letech 20. století dvěma sociology. Autory jsou Barney Glaser a Anselm Strauss. Cílem je pomocí kódování vytvořit teorii, která věrně odpovídá zkoumané oblasti a vysvětluje ji (srov. tamtéž). Velmi důležitý termín v zakotvené teorii je teoretická citlivost. To je schopnost rozpoznat, co je v datech důležité, a dát tomu smysl. Analýza zakotvené teorie se skládá z otevřeného, axiálního a selektivního kódování.

3.1 Cíl výzkumu

Projevy verbální agrese se objevují už v předškolním věku. Příčin může být spousta, ale co dělat v roli vychovatele nebo vychovatelky, jak správně zareagovat, když taková situace nastane? Jak postupovat, aby se projevy verbální agrese omezily nebo úplně eliminovaly? Cílem kvalitativního šetření v uvedeném výzkumu bylo pomocí polo-strukturovaných rozhovorů zjistit, jaké výchovatelské strategie vychovatelé používají, když se ve skupině objeví projevy verbální agrese. Důležitou otázkou bylo také zjistit, jak svoje strategie zpětně hodnotí. Ne každému se jeho přístup hned od začátku vychovatel-

ské kariéry osvědčí, a proto musí zvolit vhodnější strategii. Také bych chtěla uvést i svůj osobní cíl. Jako budoucí pedagogický pracovník se s projevy verbální agrese určitě taky setkám. Na školních praxích jsem se již s takovými projevy setkala a v některých situacích jsem nevěděla, jak mám zareagovat. Tyto rozhovory jsou tedy pro mne inspirací, ze kterých si můžu něco převzít a do budoucna použít. A doufám, že nejenom mně přinese tato práce užitek, ale bude inspirací i pro další budoucí pedagogický pracovníky.

3.2 Metodologie

Na začátku je nejdůležitější vybrat výzkumný problém, kterým se chci zabývat. Vytvořila jsem si cíl výzkumu, který je popsán v kapitole 3.1. Poté jsem začala vytvářet výzkumné otázky. U výzkumných otázek je důležité, aby se držely tématu. Výzkumné otázky jsou směrnici, která vede přímo k prozkoumání určité situace (srov. Strauss a Corbinová, 1999, s. 25).

Jako cílovou skupinu jsem zvolila pedagogické pracovníky, kteří pracují a mají zkušenosti s dětmi. Záměrně jsem vybírala pracovníky, kteří jsou méně či více zkušení, abych mohla porovnat případné rozdíly v odpovědích. Celkem bylo osloveno 9 respondentů.

Rozhovory byly realizovány při osobní schůzce a nahrávány na diktafon. Celkem bylo 7 základních otázek. Při rozhovorech se ale počet měnil. Někdy byla odpověď na otázku zodpovězena ještě dříve, než jsem ji stihla položit, takže nebylo nutné otázku pokládat znovu, a někdy jich bylo více, pokládala jsem doplňující otázky, protože jsem odpovědi chtěla mít co nejpřesnější a komplexní.

Také se stávalo, že jsem na otázku dostala odpověď, která se pak neshodovala s dalšími odpověďmi respondenta. Například, když jsem se ptala na typy nebo stupně agrese, bylo mi zodpovězeno, že žádné nerozlišuje. Ovšem při pokračování v rozhovoru jsem se dozvěděla, že reakce vychovatele na agresi lze rozlišit podle motivu (obránná, útočná agrese).

Rozhovory byly realizovány a postupně přepisovány do písemné podoby od listopadu roku 2015 do ledna 2016. Někdy bylo velmi složité domluvit termín, který vyhovoval oběma stranám. Když byl výzkumný vzorek nasycen, to znamená, že se v údajích objevovaly stejné odpovědi, začala jsem analyzovat rozhovory pomocí

otevřeného kódování. „*Otevřené kódování je část analýzy, která se zabývá označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů*“ (Strauss a Corbinová, 1999, s. 43). Každý rozhovor jsem pečlivě přečetla, následně vytvářela a identifikovala kategorie. Každá kategorie byla v rozhovorech vyznačena a v textu odlišena od ostatních (barvou, typem podtržení, zvýraznění apod.). Kategorie v rozhovorech jsem takto identifikovala několikrát, abych si byla jistá, že jsem nepřehlédla něco důležitého.

Tyto kategorie jsem následně přepsala do tabulky, zjišťovala rozdíly a podobnosti mezi nimi. Při této fázi kódování jsem si uvědomila, že nějaké odpovědi potřebuji ještě vysvětlit nebo mi chybí nějaká informace, která se v rozhovorech „zamluvila“. Těchto pár dodatečných otázek jsem respondentům položila pomocí sociálních sítí.

Další fází bylo tzv. axiální kódování. Axiální kódování je „*soubor postupů, pomocí nichž jsou údaje po otevřeném kódování znovu uspořádány novým způsobem, prostřednictvím vytváření spojení mezi kategoriemi. To se činí v duchu kódovacího paradigmatu, které zahrnuje podmiňující vlivy, kontext, strategie jednání a interakce a následky.*“ (Strauss a Corbinová, 1999, s. 70). V této fázi jsem některé kategorie zrušila (začlenila do ostatních), protože se nakonec ukázalo, že nebyly tak důležité, nepřinesly dostatek informací. Některé kategorie jsem seskupila dohromady, protože se některé odpovědi překrývaly nebo měly stejný smysl, jen to na první pohled z jejich formulace nebylo patrné.

3.3 Charakteristika výzkumného vzorku

V mém výzkumu odpovídalo na otázky celkem 9 respondentů. Ptala jsem se v institucích, kde jsem absolvovala školní praxi nebo kam jsem sama jako dítě chodila.

Respondent č. 1 je studentka, které je 22 let. Její praxe začala na letních táborech, kam jezdí už 5 let, kde se věnuje věkové kategorii od 12 do 16 let. Přes rok také trénuje atletiku a gymnastiku dětí předškolního a školního věku.

Respondent č. 2 je 28letá žena, která pracovala 1 a půl roku jako učitelka v mateřské škole s dětmi ve věku 3–6 let.

Respondent č. 3 je student, který pracuje ve volnočasovém klubu, kde pracuje s dětmi od 13 do 18 let. Pravidelně dochází 1krát týdně celý rok.

Respondent č. 4 je 57letá žena, která pracuje jako vychovatelka od roku 1981. Z toho jeden rok pracovala jako vedoucí vychovatelka na domově mládeže, potom již stále jako vedoucí vychovatelka ve školní družině. Její vychovatelská praxe trvá 34 let a momentálně se věnuje dětem od 1. do 5. ročníku.

Respondent č. 5 je žena, které je 36 let. Od roku 2008 pracuje ve školní družině. 8 let se věnuje dětem od 1. do 5. ročníku.

Respondent č. 6 je 26letá žena, která pracuje pátý měsíc v DDM. Momentálně se věnuje dětem a mládeži od 5 do 18 let.

Respondent č. 7 je 42letá žena, která pracuje od roku 2010 ve školní družině. Věnuje se dětem z 2. a 3. ročníku.

Respondent č. 8 je 28letá vychovatelka ve školní družině, kde pracuje rok a půl s žáky 3. 4. a 5. ročníku.

Respondent č. 9 je 30letá žena, která ve školním roce 2014/2015 začala pracovat jako vychovatelka. Její praxe se dá sečíst na 17 měsíců, z toho je 5 měsíců hlavní vychovatelkou, která se věnuje prvnímu ročníku, tedy dětem ve věku od 6 do 8 let.

3.4 Výsledky výzkumu

3.4.1 Otevřené kódování

V otevřeném kódování jsem identifikovala kategorie. Slovo po slovu jsem četla rozhovory a vyznačovala jsem tyto kategorie. První 3 kategorie sloužily k představení respondentů.

Zařízení: Tato kategorie popisuje instituci, kde pedagogický pracovník pracuje nebo pracoval. Typy zařízení jsou vypsány u výzkumného vzorku v kapitole 3.3.

Praxe: V této kategorii byla zaznamenána délka praxe, kterou mají pedagogičtí pracovníci s dětmi. Délka praxe je vypsána u výzkumného vzorku v kapitole 3.3.

Věk dětí: Tato kategorie popisuje, s jakou věkovou kategorií pedagogičtí pracovníci pracují. Tuto kategorii jsem také uvedla u výzkumného vzorku v kapitole 3.3.

Zdroje: V této kategorii je popsáno, kde pedagogičtí pracovníci získávali své zkušenosti. Odpovědi jsem rozčlenila do podkategorií: zkušenosti pedagogové čerpají, mají ze studia nebo samostudia, přebírání zkušenosti od starších kolegů nebo rodičů, řídí se

svoji intuicí, citem, mateřskými pudy, z vlastních zkušeností, učí se od dětí samotných a také ze svého vlastního zájmu.

Projevy verbální agrese: Tato kategorie odhaluje projevy verbální agrese, s jakou se respondenti setkali. Zde bych využila teorie, která je popsána v kapitole 2.1, kde je rozčleněná verbální agrese podle Martínka (2009). Projevy popisované respondenty jsem rozdělila na verbální aktivní přímou agresi, kam jsem zařadila nadávky, urážky, vyhrožování, zastrašování, slovní šikana, sprostá slova, vulgární napadání slabších jedinců a lži. Další typ je aktivní nepřímá agrese, kam jsem zařadila posměch, pomluvy a intriky. Poslední typ, který jsem zaznamenala v rozhovorech, je verbální pasivní přímá agrese, kam jsem zařadila vyčleňování ze skupiny.

Vývoj, Trend: Tato kategorie identifikuje to, jak pedagogičtí pracovníci vidí proměny agrese v čase. Respondenti odpovídali, že je to rok od roku horší, zmiňovali častější výskyt, stupeň agrese se mění, agrese roste, vychovatelé nemají autoritu jako dříve, děti si dovolí, co dříve ne; ovšem objevil se i názor, že agrese se nemění – je, byla a bude.

Rozlišení v pohlaví a věku: V této kategorii je důležité rozčlenění na agresi u chlapců a dívek, dále respondenti rozlišovali agresi u mladších a starších dětí. Z rozhovorů vyplynulo, že u chlapců je to horší, u dívek méně časté (ale případně „to stojí za to“); u dívek má verbální agrese podobu pomluvy, intriky, vytváření skupinek (a vyčleňování některé dívky ze skupiny), u chlapců se jedná o nadávky, sprostá slova, lži, napadání; u starších jsou projevy agrese častější a úmyslné, mladší nechápou význam hrubých nebo sprostých slov, která používají.

Typy nebo stupně agrese: Tato kategorie odpovídala na otázku, jestli respondenti rozlišují nějaké typy nebo stupně agrese. Někteří respondenti vůbec nerozlišují, případně rozlišují agresi podle toho, vůči komu je namířena: jestli je jen „mezi sebou“ (vrstevníky), nebo v jakékoliv společnosti. Tematizováno bylo také rozlišení podle motivu: např. jestli lže ze strachu (jako obranná agrese), nebo aby někomu ublížil (útočná agrese). Dále respondenti rozlišují agresi skrytou, o které ví ve skupině všichni nebo zjevnou, kdy se tím agresor netají.

Situace, kde se používá verbální agrese: Do této kategorie byla zahrnuta identifikace situací souvisejících s popisem, vůči komu je agrese směřována a kdy k ní dochází: mezi sebou (vrstevníky) při šarvátkách, ale i při běžné komunikaci; při komunikaci

s dospělým nebo vychovatelem. Často se objevovaly odpovědi, že projevy verbální agrese vůči vychovateli jsou čtenější než dříve.

Cíl: Do této kategorie jsem zahrnula cíle jednání, kterých respondenti chtějí dosáhnout. Při projevech verbální agrese se snaží zjistit příčinu, zeptají se, proč takto dotyčný zareagoval, vysvětlí, proč se to nedělá, zjistí, jestli vůbec ví, co slovíčko znamená, udělí trest (dřepy), aby si dotyčný uvědomil, co bylo špatně. Když například dítě lže ze strachu, vychovatel ho obejmě, aby se nebálo, aby se cítilo v bezpečí. Cílem také je, aby se děti respektovaly a měly se rády.

Výsledek: Tato kategorie vyjadřuje ty části výpovědí respondentů, ve kterých popisovali účinky svých intervencí, případně své další jednání v závislosti na účinku dřívějšího zásahu: už si dávají pozor, zkrotí se, tresty už nemusí být používány, dítě (oběť) začalo, za pedagogem chodit a říkat mu, co se mu děje. (Když vypustí nežádoucí slovíčko), dítě kontaktuje pracovníka pohledem, protože si samo uvědomilo, že to bylo špatně. Ve druhém pololetí už jsou děti naučené, že se to nedělá. (Když se nežádoucí chování dětí opakuje, tj. předchozí intervence byla neúčinná), pedagogičtí pracovníci kontaktují rodiče, vedení školy, svého nadřízeného nebo odbornou pomoc. Dítě se dá dlouhodobě ovlivnit (pokud funguje spolupráce s rodiči, jestli rodiče mají zájem takovou situaci řešit).

Příčiny: V této kategorii jsou popsány příčiny projevů verbální agrese, které vidí pedagogičtí pracovníci. Slyší to od ostatních, od vrstevníků (navštěvují různé kroužky, mají svoji partu), od rodičů a opakují to. Když se takhle baví ostatní, tak ony také, nepřijde jim to divné, když se takto baví normálně. Nerozumí tomu co říkají, někdy tomu nechtějí rozumět. Dítě má potřebu na sebe upozornit, díky tomuto chování se zviditelňuje. Příčiny jsou spatřovány také v přístupu rodičů a jejich výchově, resp. „nevýchově“; rodiče děti omlouvají, neřeší takové situace, neusměrňují své děti. Příčina je i v době, je více svobody. Příčinou může být i to, že děti vnímají rozdíly mezi sebou. Příčinou nepatřičných verbálních projevů vůči vychovateli je zejm. to, že se jim nechce dělat, co mají za úkol.

Osvědčená strategie: Tato kategorie je rozdělená do dvou podkategorií. První z nich představuje vytvoření podmínek. Na pedagoga musí být spoleh, musí být důvěryhodný, jednat s dětmi jako s dospělými. Děti si musí najít k pedagogovi cestu. Důležité je vytvoření společných pravidel (resp. hned na začátku říci, „co nechci a proč“), pečovat o vztahy mezi pedagogem a dítětem i o vztahy mezi dětmi; budovat

pocit bezpečí a sebeúcty. Pedagog by měl znát děti, jejich chování a pozice v kolektivu, naopak by neměl brát projevy verbální agrese na lehkou váhu nebo se vyhýbat řešení těchto situací. Druhá podkategorie zahrnuje fungující postupy řešení problémů, když už se nějaký problém vyskytne. Pedagogové dítě napomenou, zeptají se, proč se takto zachovalo, dodají, že už se to nebude opakovat. Promluví si s agresorem v klidu, vysvětlí, co bylo v nepořádku, a motivují dítě, aby se samo chtělo zlepšit. Dítě musí podat ruku a omluvit se. Používají metody scének, dramatizace. Situace řeší individuálně, případ od případu, někdy o samotě, někdy všichni společně.

Jeden respondent uvedl, že nesmí ukázat strach z dětí, něčím pohrozí a zvýší hlas. V kontrastu s tímto konstatováním je zajímavé, že tuto možnost většina ostatních respondentů uvedla jako neosvědčenou strategii zvládnání verbální agrese, přičemž respondent, v jehož výpovědi byla tato možnost zmíněna, uvádí, že má zatím 5 měsíců praxe (tj. praxe ze všech respondentů nejkratší). Řešení agrese křikem se objevuje ještě ve výpovědi respondenta č. 8, nicméně v tomto případě ve spojení „...jsem na něj křikla a pak s ním o tom v klidu mluvila.“ To naznačuje, že vychovatelé mohou rozlišovat bezprostřední reakci na problém od celku situace, kdy problém řeší.

Neosvědčená strategie: Tato kategorie zahrnuje ty strategie, které se pedagogům neosvědčily: trestáním ničeho nedocílí; strach z trestu nebo z pedagogů; křičet na děti; „žalovat“ rodičům; když děláme, že sprostá slova neslyšíme.

3.4.2 Axiální kódování

V axiálním kódování jsem nově uspořádala kategorie podle následujícího kódovacího paradigmatu (viz schéma č. 1):

Příčinné podmínky jsou události, které vedou k výskytu verbální agrese. Zařadila jsem sem kategorii *příčiny*.

Jev je v tomto případě projev verbální agrese.

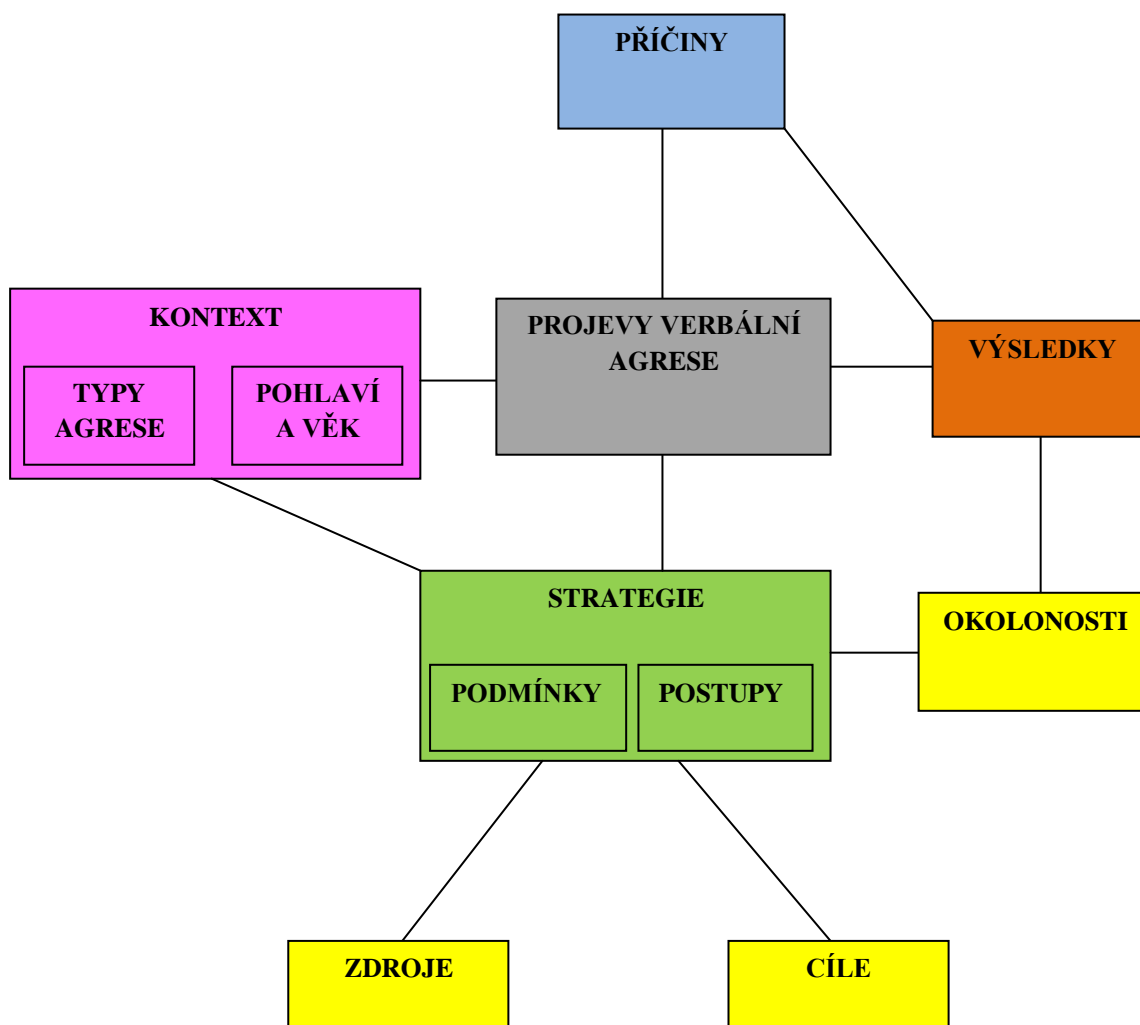
Kontext je soubor podmínek, nějaké situace, ve kterých se projevují projevy verbální agrese. Sem jsem zařadila kategorie *situace, kde se používá verbální agrese, typy agrese, rozlišení podle pohlaví a věku*.

Intervenující podmínky souvisí se strategiemi jednání. Zařadila jsem sem kategorie *zdroje zkušeností a cíle*. Je zde zařazena i kategorie *okolnosti*, které ovlivňují postupy strategií a výsledky. To je například přístup rodičů.

Jednání/interakce jsou strategie zvládnání verbální agrese dětí. Jsou zde kategorie osvědčené strategie, ve které jsou dvě podkategorie – osobností vlastnosti a fungující postupy a neosvědčené strategie zvládnání verbální agrese.

Následky nebo výsledky jednání. Zde je kategorie – výsledky.

Schéma č. 1: Schéma axiálního kódování

- Příčinné podmínky
- Jev
- Kontext
- Intervenující podmínky
- Jednání/interakce
- Následky

Na základě výše popsaného postupu v následující kapitole představím vlastní zjištění o výchovatelských strategiích zvládnání verbální agrese dětí a propojím je s informacemi z odborné literatury.

4 Vychovatelské strategie zvládání verbální agrese dětí

Vychovatelskou strategii zvládání verbální agrese bych definovala jako záměrný postup vychovatelů při projevu verbální agrese, který pomáhá k dosažení výsledku, kterého vychovatel chce dosáhnout.

4.1 Osvědčené strategie zvládání verbální agrese dětí

Respondenti uvedli osvědčené strategie, jak projevy verbální agrese řeší, a to buď individuálně (každý projev verbální agrese řeší jinak), společně (se všemi dětmi, které jsou ve třídě), o samotě (pouze s agresorem a obětí), v klidu (na dítě nezvyšují hlas a nekřičí) a s rodiči, s vedením školy, vyhledají odbornou pomoc (takto jednájí v případě, že se projevy verbální agrese opakují). Pouze respondent č. 6, který se s vážnějšími projevy ještě nesetkal, říká: *„Co vím, tak by se člověk neměl nechat, přece jen to jsou děti a měly by mít respekt, ale člověk nemůže dát najevo strach a poradit si s tím. Například zvýšit hlas, něčím mu pohrozit.“*

4.1.1 Postupy při projevech verbální agrese

Postup poté probíhá obvykle tak, že vychovatel se ptá na důvod agresivního chování, proč se tak projevil, co se mu nepovedlo, že se takto zachoval. Snaží se zjistit příčinu tohoto projevu. Někteří vychovatelé také rozlišují typy agrese, které mají na tuto jejich strategii vliv (viz 2. kapitola). Když má vychovatel toto srovnání, vysvětlí dítěti, proč se to nedělá, otevřeně o všem promluví, vedou debatu, snaží se, aby si to dítě uvědomilo, a zdůrazní, že *„už se to nebude opakovat“*. Respondent č. 4 také říká, že je důležité, *„aby se dítě z nějakého důvodu chtělo samo zlepšit. Ten důvod musíme dítěti najít my a neměl by to být strach z trestu.“* Při opakování výskytu agresivního chování vychovatelé kontaktují další osoby, které mají na dítě vliv (rodič, vedení školy, odborná

pomoc). Strategii také ovlivňuje věk dítěte. Z výzkumu vyplynulo, že vychovatelé mají obecně za to, že mladší děti neví, co sprostá slova znamenají a pouze opakují, co slyšely (v kolektivu, kroužku, domácnosti).

V situaci, kdy se vychovatel domnívá, že příčinou projevů verbální agrese u dětí jsou rodiče, resp. situace v rodině (přístup rodičů, jejich výchova či „nevýchova“, rodiče sami mluví sprostě a děti to po nich opakují a nepřijde jim to divné), kontaktuje rodiče, nicméně ti však někdy nemají zájem tuto situaci řešit nebo své dítě omlouvají. Z výzkumu vychází, že podle mínění dotazovaných vychovatelů neefektivněji dítě dlouhodobě ovlivníme k lepšímu, když funguje spolupráce s rodiči. Někteří vychovatelé vyjadřovali skepsi ohledně možnosti nápravy, pokud rodiče nespolupracují (*„Pak je to velmi složitý proces, když mu škola klade na srdce nějaká pravidla, která musí dodržovat, nebo nějaké morální hodnoty, a rodiče to doma smetou ze stolu.“*).

Výchova a rodina

Výchova je v Pedagogickém slovníku (2001, s. 277–278) definována jako: *„proces záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujících jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.“*

„Výchova se tradičně chápe jako cílevědomá, záměrná činnost, směřující k všestrannému rozvoji osobnosti, jejímž cílem je rozvíjet a usměrňovat aktivitu vychovávaného, kultivovat jeho osobnost i jeho vztah ke světu, a tak mu umožnit aktivní a pozitivní začlenění do světa dospělých“ (Dvořáček, 2004, str. 5).

Rodina je podle Havlíka a Koti (2002, str. 67): *„nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace, potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování komunity kulturního vývoje.“*

Nakonečný (2009) definuje rodinu takto: *„Je to charakteristická primární malá skupina, která je sociologicky charakterizována jako společenská instituce tvořící důležitý „stavební kámen“ lidské společnosti, neboť má řadu významných společenských funkcí, kromě v jiných se v ní uskutečňuje primární socializace dítěte.“* Malou skupinou pak Nakonečný (tamtéž) chápe jako *„osoby, které se navzájem znají, navzájem spolu komunikují a jsou formálně nebo neformálně integrovány nějakým společným cílem.“*

V mém výzkumu se často objevovaly názory, že příčiny projevů verbální agrese pochází z domácnosti, ve které děti vyrůstají, z kolektivu, který si vytváří, nebo že je to způsobeno „*touto dobou*“ („*agrese s dobou roste*“; „*Mluví tak, neboť to slyší v domácnosti či v kolektivu svých kamarádů.*“)

Rodina je primární skupina, kterou je jedinec ovlivňován. Z našeho výzkumu není zřejmé, zda se respondenti domnívají, že funkční zdravá rodina, která dítě podporuje, jejíž členové si projevují lásku a dávají dítěti pocit bezpečí, nemá s výchovou velké problémy. V rozhovorech se ale objevovaly spíše příklady popisující nefunkční rodiny, resp. neúplné rodiny (např. respondent č. 9: „*Minulý rok, jsem měla chlapce, který vyrůstal v rodině s otcem a dvěma staršími bratry a ani si neuvědomoval, jak mluví.*“).

Dalším příkladem nefunkční rodiny, se kterým jsme se ve výpovědích respondentů setkali, je rodina, kde rodiče dítě zanedbávají. Nemají na něj tolik času, kolik dítě potřebuje, takže svými agresivními projevy chce například na sebe upoutat pozornost. Např. respondent č. 5 uvádí: „*...rodiče hodně pracují a některým dětem se nevěnují, jak by měli.*“ Rodiče také někdy ani nechtějí takové situace řešit a nechtějí si připustit, že jejich dítě má výchovný problém. Na tuto informaci upozornil např. respondent č. 8: „*...dříve děti věděly, že pokud se to dozví rodiče, dostanou trest, nyní se setkávám s tím, že se těchto dětí ještě rodiče zastávají a odmítají to řešit.*“

Problém (ne)kázně

„*Kázeň je výchova směrem k sebeovládání, jež činí člověka zodpovědnějším – poskytuje mu větší svobodu, ale současně od něj vyžaduje větší sebekontrolu*“ (Melgosa a Posse, 2003, s. 100).

O sebeovládání, resp. absenci kázně, se zmiňuje respondent č. 4: „*Dost často jsou to děti, které nejsou usměrňovány svými rodiči a těžko ovládají své chování.*“

„*Z vyprávění starší generace slyšíme pořád, co si ta dnešní mládež všechno dovolí.*“ Tuto větu uvedl respondent č. 5. Melgosa a Posse (2003) popisují faktory, které ovlivňují příčiny nedostatku kázně. Představím ty, o kterých respondenti mluvili v mém výzkumu.

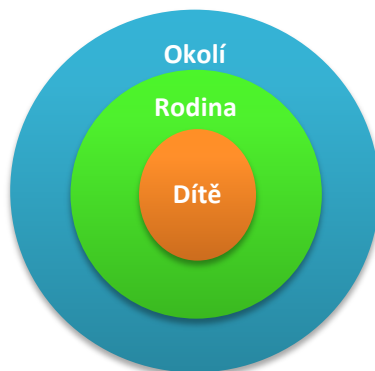
Rodina je primární skupina, která dítě vychovává. Ovšem ne každá rodina je úplná, není v ní dostatek zájmu o výchovu dítěte („*rodiče hodně pracují a některým dětem se nevěnují, jak by měli*“).

Každé malé dítě má svůj **vzor**, který obdivuje, proto by dospělí měli jít dětem příkladem. Když dospělý používá projevy verbální agrese, dítě to po něm opakuje.

Respondent č. 1 o této příčině hovoří: „V tom nejhorším případě je, že to slyší i ve svých domácnostech od rodičů.“

Schéma č. 2: Vývoj sociálního světa dítěte

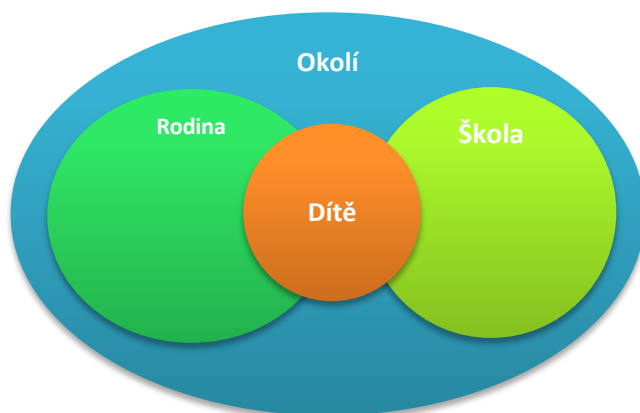
Kojenec

Předškolák

Školák

Zdroj: Melgosa a Posse (2003)

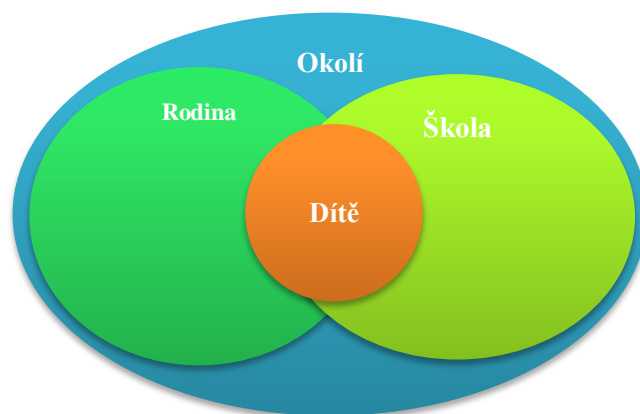
Rodinný model může děti zmást co do pojetí normality určitého chování. Například respondent č. 2 říká, že: „*Dospělí mají tendence je neustále v něčem omlouvat a neřešit dané situace.*“ Když vychovatel se snaží vysvětlit, co je na projevech verbální agrese špatně, a rodič naopak říká, že je to normální situace, dítě je zmatené a projevy verbální agrese se budou s největší pravděpodobností opakovat.

Spolupráce rodiny a školy

Podle výsledků z mého výzkumu považují vychovatelé za efektivní, když je rodič a škola za jedno. Respondent č. 4 na toto téma uvádí „*...a funguje spolupráce s rodiči dítěte, pak se dost často dá chování dítěte ovlivnit k lepšímu.*“ Respondent č. 5 má podobný názor a říká: „*Spolehlivě funguje, když rodič a vychovatelka jsou na jedné straně a spolupracují spolu.*“

Schéma č. 2 z knihy Umění výchovy dítěte uvádí vývoj sociálního světa dítěte od kojence po školáka. Podle výpovědí respondentů z výzkumu bych poslední schéma – schéma školáka upravila, aby se z hlediska výchovného působení prolínala oblast rodiny a školy, protože když tyto dvě oblasti spolupracují, vliv na dítě je efektivnější.

Schéma č. 3: Sociální svět dítěte z hlediska výchovného působení

4.1.2 Osobnostní vlastnosti

Osobnostními vlastnostmi v kontextu této bakalářské práce rozumíme podmínky, které by měl vychovatel splňovat, aby osvědčené strategie fungovaly. Tyto vlastnosti respondenti ve svých výpovědích uvádějí zejména v tom smyslu, že by jimi měl vychovatel

disponovat, než se projevy verbální agrese objeví. Důležitá je zde prevence. Např. respondent č. 2 zmiňuje „*společné vytvoření dohod a pravidel*“, přičemž zdůrazňuje, že: „*je třeba neustále pečovat o vztahy mezi dětmi samotnými i s dospělým a budovat pocit bezpečí a sebeúcty.*“

Míra sebeúcty také ovlivňuje agresivní chování. Jsou různé názory, kdo je vystaven většímu riziku, jestli jedinec s nízkou mírou sebeúcty nebo naopak s vysokou mírou sebeúcty. Tangney, Wagner, Fletcher a Gramzow (in Hřebíčková, Macek a Čermák, 2003) mluví o nízké sebeúctě a předpokládají, že „*lidé, kteří jsou relativně náchylnější k zakoušení pocitu zahanbení, mohou s velkou pravděpodobností vyjadřovat zlost a hostilis a obviňovat druhé, za to co se jim stalo.*“ Naopak Baumeister (tamtéž) zastává názor, že vysoká sebeúcta může znamenat domýšlivost nebo právě agresi. Jedinec se může považovat za nadřazeného ostatním a může jim ubližovat a nebrat na ně ohled.

Jde také hlavně o přístup k dětem. Vychovatel č. 1. např. uvádí, že: „*Měli byste s nimi jednat jako s dospělými, i když jsou to děti. Spolehlivě funguje to, že si musí k vám děti najít cestu. Musí být na vás spoleh a věřit vám.*“ Respondent č. 4 říká, že pro něj je důležité děti dobře znát, mít k nim blízko („*Podle mě nejlépe funguje, když dítě dobře znáte. To znamená, že často děti pozorují při hrách, jak se k sobě chovají, jaké skupinky si vytvářejí, jak se jednotlivé děti v kolektivu prosazují.*“)

Každé dítě má ve skupině nějakou pozici, nějaký status. Tento status je podle Nakonečného (2009) určován ze dvou základních hledisek, a to jeho sociální přitažlivostí a jeho osobní prestižní. Dále také Nakonečný (tamtéž) poukazuje na různé pozice jedince ve skupině, které jsou definovány těmito sociometrickými parametry:

- **hvězda:** respektive vůdce skupiny, má maximální hodnotu tzv. smíšeného sociometrického statusu, což je suma všech obdržných voleb, pozitivních i negativních;
- **outsider:** je osoba, která hodně volí, ale je málo volena a vcelku odmítána;
- **zavržený** (antihvězda): tato osoba má minimální smíšený sociometrický status, získala maximum negativních voleb;
- **izolát:** je osoba, která ani nevolí, ani není volena, žije izolovaně „na okraji“ skupiny;
- **ambivalentní status:** je to komplikovaná pozice, která má maximální počet všech obdržných voleb, pozitivních i negativních, avšak nulový smíšený sociometrický status.

- **„šedá eminence“:** je to osoba v pozadí, která je pozitivně volena lídrem a sama lídra vybírá, ale jinak je izolovaná.

Každý vychovatel by měl tyto statusy znát, protože jak uvádí výše respondent č. 4, dítě, které znáte, víte kam ho zařadit, můžete na něj efektivněji působit.

4.2 Neosvědčené strategie

Respondenti také uváděli strategie, které se jim v praxi neosvědčily. Asi nejhorší, co podle jejich výpovědí můžeme udělat, je to, že na dítě budeme křičet a budeme ho trestat. Dítě poté bude mít strach nebo strach z trestu. A jak říká respondent č. 2, *„trestáním ničeho nedocílíme.“*

Projevy agrese také nezmizí, když je budeme ignorovat. Respondent č. 5 říká: *„Ze začátku jsem to často přecházela, dělala, že některé sprosté slova neslyším“*

Podle respondenta č. 1 je také důležité, aby děti věděly, že vychovatel s rodiči může hovořit a může jim o jejich chování říct. Naopak, když o tom děti nevědí, berou to jako „podraz“. Respondent č. 1 to nazval přímo jako *„bonzovat rodičům.“*

4.2.1 Tresty

Pojem trest, který se ve výpovědích některých respondentů objevil, chápu jako negativní prostředek výchovy. Trest podle vychovatelů vyvolává v dětech úzkost, snižuje sebevědomí. V mém výzkumu jsou na to však dva názory. Učitelka z MŠ (respondent č. 2) uvedla trestání jako příklad neosvědčených strategií. Tresty zkoušela, ale nikdy nedocílila požadovaného výsledku. Oproti tomu trenérka atletiky a gymnastiky používá tresty (dřepy) k tomu, aby si děti uvědomily, že projevy verbální agrese jsou špatné. Navíc dodává, že: *„děti si dávají pozor, co vypustí z pusy, a nestalo se mi, že by dítě nehrálo fotbal a dělalo dřepy.“*

Názor na tresty se vytvářel už od starověku (srov. Cipro 2002). Ohlédneme-li se do počátků teorie výchovy v antice, zjistíme, že průkopníkem tradiční školy byl nejvýznamnější římský pedagog Marcus Fabius Quintilianus. Podle něj se ve škole vytvářejí přátelské svazky, ale také se projevuje soutěživost žáků. Chtěl individuální přístup, odmítal tělesné tresty a byl zastáncem toho, že v kolektivu se děti učí z chyb druhých. V

pozdějším období, na přelomu starověku a novověku, se objevuje italský renesanční pedagog Vittorino da Feltre. Byl první, kdo zavedl žákovskou samosprávu a ze vzdělávacího procesu odstranil tresty. Také španělský šlechtic, kněz a vychovatel Ignác z Loyly byl představitelem netradiční výchovy. V jeho jezuitské škole se nepoužívaly tělesné tresty za špatné studijní výsledky a preferována byla stimulace žactva pomocí soutěží, odměn a pochval. Vychovatelé se snažili o individuální přístup. Také Jan Ámose Komenský, již skoro sto let před Rousseauem, požaduje odstranění násilné metody. Katolický kněz Don Bosco byl úspěšný ve výchovné praxi. Snažil se lidem přiblížit láskou bez trestů. Naopak Anton Semjonovič Makarensko chápal pedagogiku jako vědu zaměřenou k praktickému cíli, přičemž i když preferoval přirozené výchovné působení kolektivu, připouštěl tresty jako výchovný prostředek.

Závěr

V mé bakalářské práci jsem se zabývala otázkou, jaké výchovatelé strategie vychovatelé používají při zvládnání projevů verbální agrese dětí. Na začátku jsem vysvětlila pojem agrese. Jelikož neexistuje jednotná definice, která by agresi komplexně vysvětlila, jako příklad jsem uvedla 3 koncepce, ze kterých badatelé mohou při tvorbě definice vycházet. Jednalo se o instinktivismus, behaviorismus, kognitivismus. Stručně jsem popsala, co je v dané koncepci důležité, a představila jejich představitele. U každé koncepce je také uvedena definice agrese, která koncepci vystihuje.

Z hlediska teoretického vymezení agrese považuji za důležitý poznatek, že kromě obecně známějšího chápání agrese jako jevu negativního (maligní agrese) existuje také skupina badatelů, která definuje agresi jako něco, co člověk potřebuje k přežití, k prosazení svých potřeb, názorů apod. Tento typ agrese se nazývá benigní a je chápána ve smyslu dobré agrese.

Druhá kapitola se už zabývá přímo verbální agresí. Zde jsem vybrala dvě typologie verbální agrese, na kterých jsem uvedla příklady projevů verbální agrese, s kterými se respondenti ve své praxi setkali. Jednalo se o typologii podle Martínka (2009) a Moyerovu typologii agrese (srov. Čermák 1999). Následně jsem uvedla typy agrese, které rozlišují sami respondenti. Nejprve jsem popsala agresi ofenzivní (útočnou) a defenzivní (obránnou). Dále jsem popsala agresi zjevnou, kdy agrese probíhá před všemi ve třídě, a agresi skrytou, kdy agresor napadá oběť, pouze když je s ním sám. O této agresi tedy ví pouze jen agresor a oběť. Dalším typem, resp. stupněm agrese, o kterém respondenti hovořili, bylo rozlišení podle toho, vůči komu je verbální agrese směřována. Za mírnější projev verbální agrese vychovatelé považují, když se agrese projevuje mezi vrstevníky. Tentýž projev namířený vůči dospělým je chápán jako závažnější. Podle vychovatelů jsou právě tyto projevy, tedy agrese směřovaná k pedagogovi či jiné dospělé osobě, častější než dříve.

Ve třetí kapitole jsem popsala vlastní výzkum. Kvalitativní výzkum v designu zakotvené teorie jsem si zvolila, protože jsem pomocí rozhovorů chtěla získat co nejkompaktnější informace o daném problému. Design zakotvené teorie jsem si vybrala

proto, že kategorie, které byly vytvořeny, nebyly potřeba jen popsat, ale chtěla jsem také porovnat a popsat vztahy mezi nimi. Základem výzkumu byl polostrukturovaný rozhovor, který měl 7 základních otázek. Cílovou skupinou byli pedagogičtí pracovníci, kteří pracují s dětmi. Rozhovor probíhal osobně a byl nahráván na diktafon. Počet otázek se měnil podle toho, jestli odpověď byla dostačující a jestli jsem ji správně pochopila. Celkem jsem se dotazovala 9 respondentů. Jednalo se o vychovatele, resp. pedagogy volného času, jednoho muže a osm žen s praxí od 8 měsíců do 34 let. Transkripty rozhovorů jsem analyzovala formou otevřeného a axiálního kódování. Vzhledem k relativně nízkému počtu kategorií jsem samostatné selektivní kódování neprovedla.

Ve čtvrté kapitole jsou shrnuty výchovatské strategie zvládnání verbální agrese dětí, a to s využitím poznatků vlastního výzkumu, které jsem se pokusila propojit s poznatky z literatury. Co se týče výchovatských strategií, resp. přístupu respondentů k projevům verbální agrese, respondenti uvedli, že preferují individuální přístup, což znamená řešit každý případ, podle toho, o jaké dítě se jedná, a podle toho, v jakém kontextu se projevy objevily. Agresi lze řešit společně, v celé skupině dětí např. formou diskuse, nebo naopak pouze s agresorem a obětí o samotě. Nejdůležitější je řešit to v klidu. Až když se tyto projevy opakují, vychovatelé kontaktují rodiče, vedení školy nebo odbornou pomoc.

V rámci popisu osvědčených strategií bylo možné rozlišit dvě části: postupy, které vychovatelé používají, když už se projevy verbální agrese objeví, a osobní vlastnosti, předpoklady nebo podmínky, které by se podle respondentů měly dodržovat, aby se projevy verbální agrese eliminovaly nebo alespoň jejich výskyt byl co nejnižší. Ve výpovědích respondentů se často objevovala také souvislost s výchovou v rodině. Zde se také objevuje pojem kázeň. Když respondenti popisovali příčiny projevů verbální agrese, popisovali vlastně definici kázně. Proto jsem uvedla i příčiny nedostatku kázně. Opět zase pouze ty, o kterých se respondenti zmínili. U příčin nedostatku kázně jsou vždy citace z odpovědí respondentů, s jakými se setkali. Jako jednu z osvědčených strategií respondenti uvedli spolupráci s rodinou. Jako neosvědčené strategie byly naopak zmiňovány zejména křik, vyvolání strachu a trest.

Z mého výzkumu vyplynulo, že výchovatské strategie jsou ovlivňovány řadou různých faktorů, podmínek či dalších okolností:

- Strategie respondenti volí podle toho, z čeho vycházejí, od koho nebo z čeho nabírají zkušenosti. Při hledání vhodné strategie se mohou řídit radami starších kolegyň, poznatky ze školy nebo z knih; mohou je inspirovat rodiče nebo vychovatelé, které si pamatují ze svého dětství, nebo se prostě řídí instinktem či mateřským citem.
- Strategie, které respondenti volí, závisí také na kontextu. Záleží, v jaké situaci se projevy verbální agrese vyskytují, jaký typ nebo stupeň agrese se u dětí objevuje a také záleží na věku dětí. Pokud se například jedná o obrannou agresi, vychovatel se primárně nezaměřuje na zamezení jejím budoucím projevům, ale spíše se snaží odstranit příčinu, zajistit pocit bezpečí, aby se dítě nebálo. Vůči verbální agresi u mladších dětí jsou vychovatelé shovívavější, jelikož se domnívají, že mladší děti ani neznají význam sprostých slov, která někdy používají.
- Strategii také ovlivňují cíle. Pokud jde vychovateli například o to, aby si dotyčný uvědomil, co udělal špatně, hovoří s dítětem, vede je k zamyšlení nebo mu udělí trest, při jehož výkonu má dotyčný prostor uvědomit si svoji chybu (např. dřepy).
- Poslední co z mého výzkumu vyplynulo, že vychovatelské strategie ovlivňuje, jsou širší okolnosti, zejména z jaké rodiny dítě pochází a jaká je spolupráce s rodiči. Pokud rodič považuje chování svého dítěte za správné a nechce situaci řešit, nedá se podle vychovatelů dítě dlouhodobě ovlivnit k lepšímu.

Důležitou kategorií byly také projevy verbální agrese. Z výzkumu vyplynulo, že:

- Mladší děti spíše nechápou projevy verbální agrese. Opakují pouze vulgární slova a ani neví, co daná slova znamenají. Také projevy verbální agrese jsou u mladších dětí méně časté než u starších dětí.
- Starší děti používají všechny typy agrese, které jsou ve výzkumu zmíněny a výskyt je četnější než u mladších dětí.
- U chlapců jsou projevy verbální agrese horší než u dívek. U dívek převládá aktivní nepřímá verbální agrese, kam můžeme zařadit pomluvy a posměšky a pasivní přímá agrese, kde vytváří skupinky a někoho ze skupinky vyčlení.
- Významnou příčinou projevů verbální agrese dětí jsou podle vychovatelů rodiče: jejich výchova, resp. „nevýchova“, přístup rodiče a to, jak se v domácnosti sami projevují.

Během výzkumného šetření se také objevilo několik témat, která by mohla být dále hlouběji prozkoumána. A to, z jakého pohledu tento problém vidí rodiče. Jaké strategie

v tomto směru uplatňují a jak vnímají práci vychovatelů, jejich kompetence a odpovědnost v této věci a spolupráci s nimi. Bylo by zajímavé zkoumat názory rodičů, jak by např. zdůvodnili to, že verbální agrese považují za „normální“, jaký se snaží dát dítěti vzor apod. Pak by mohlo být zajímavé tyto dvě práce porovnat.

Dalším zajímavým tématem, které se v mé práci objevilo, je častější výskyt agrese vůči dospělé osobě či k pedagogovi. Je to téma, které je nyní i v médiích často řešeno. Respondenti uvádějí, že se děti vůbec nebojí používat agrese k dospělé osobě. Na druhou stranu za projev verbální agrese je považováno i „mumlání pod fousy“, kdy dítě projevuje svoji nespokojenost.

Tento výzkum byl pro mne velkým přínosem. Nejen, že jsem se inspirovala od vychovatelů a jejich strategiemi řešení verbální agrese, protože se určitě s takovými situacemi budu setkávat i já, ale poprvé jsem si mohla vyzkoušet pod skvělým vedením kvalitativní výzkum.

Seznam použitých zdrojů

- CIPRO, M. *Encyklopedie Prameny výchovy: galerie světových pedagogů. sv 1–3.*
Praha: Miroslav Cipro, 2002.
- ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti.* Ždár nad Sázavou: Fakta, 1999.
ISBN 80-902614-1-8.
- DVOŘÁČEK, J. *Základy pedagogiky pro učitele a vychovatele.* Praha: Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-729-0159-1.
- FRIELINGSDORF, K. *Agrese vytváří vztahy: jak se z destruktivních sil mohou stát síly prospěšné životu.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.
ISBN 80-7192-502-0.
- FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?.*
Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-232-4.
- HARTL, P, HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník.* Praha: Portál, 2000.
ISBN 80-717-8303-X.
- HAVLÍK, R, KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy.* 3. vyd. Praha: Portál, 2011.
ISBN 978-80-262-0042-0.
- HŘEBÍČKOVÁ, M, MACEK, P, a ČERMÁK, I. (eds.). *Agrese, identita, osobnost.*
Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003. ISBN 80-866-2006-9.
- JANATA, J. *Agrese, tolerance a intolerance.* Praha: Grada, 1999. Psyché (Grada).
ISBN 80-716-9889-X.
- KOUKOLÍK, F, DRTILOVÁ, J. *Zlo na každý den: Život s deprivanty I.* Praha: Galén, 2001. Makropulos. ISBN 80-726-2088-6.
- MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže.* Praha: Grada, 2009. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2310-5.
- MELGOSA, J a POSSE, R. *Umění výchovy dítěte.* Praha: Advent-Orion, 2003. Harmonický život. ISBN 80-717-2613-3.
- NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie.* 2., rozšíř. a přeprac. vyd. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1679-9.

- PRŮCHA, J, WALTEROVÁ E, a MAREŠ J. *Pedagogický slovník*. 3., rozšř. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-717-8579-2.
- STRAUSS, A; CORBIN, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. SCAN. ISBN 80-858-3460-X.
- ŠVAŘÍČEK, R. a ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Přílohy

Příloha I   Rozhovory

Příloha II: Ukázka otevřeného kódování rozhovorů

Příloha I: Rozhovory

ROZHOVOR Č. 1

Můžeš mi přiblížit svoji dosavadní výchovatelkou praxi? Kde pracuješ a jak jsi získala své zkušenosti?

„Moje výchovatelská praxe začala na letních dětských táborech, kde se věnuji věkové kategorii od 12 až 16 let. Dále docházím přes rok do [...], kde trénuji atletiku a gymnastiku dětí předškolního a školního věku.“

Jak dlouho jako vychovatelka jezdíš na letní tábory?

„Na letní tábory jezdím už 5 let.“

Co Tě jako vychovatele v tom, jak pracuješ a přistupuješ k dětem, formovalo?

„Už od střední školy jsem chtěla jít dále studovat vysokou školu pedagogickou, což pro mnohé znamená práci ve školství a s dětmi, tedy i pro mě. Dětem jsem se věnovala už na střední škole a i celé své letní prázdniny.“

S jakými projevy verbální agrese se u dětí setkáváš?

„Je to velice smutné, ale musím říci, že rok od roku je verbální agrese horší a horší. Děti používají čím dál víc častěji nadávky. V běžné konverzaci si ani neuvědomují, že je vůbec použily. Jejich vulgární nadávky a urážky se nebojí používat ani při komunikaci s dospělým člověkem či vychovatelem.“

Liší se tyto projevy u chlapců a dívek a u mladších a starších dětí?

„Co se týče projevů u chlapců a dívek, tak musím říci, že u chlapců je to daleko horší a běžnější než u dívek, ale na druhou stranu když už to nějaká madam vypustí z pusy, tak to stojí teda za to. Dívky, slečny se snaží svou verbální agresi držet na uzdě. Dále se zcela jasně liší starší a mladší děti, kde verbální agrese převládá u starších dětí. Způsobeno to může být tím, že navštěvují různé kroužky, mají svojí partu, jak ve škole, tak mimo školu. V tom nejhorším případě je, že to slyší i ve svých domácnostech od rodičů. U mladších jedinců to také slyším, ale ne tak často jako u starších.“

Rozlišuješ nějaké stupně nebo typy této agrese?

„Z mé stránky se stupeň agrese mění tak, že většina dětí verbální agresi používala mezi sebou dětmi, partou. Postupné zhoršování jde s dobou, kdy dítě je schopno jak doma, ve škole, prostě v jakékoli společnosti, použít tento typ agrese. Myslím si, že vše je o výchově a přístupu rodičů a společnosti.“

Pokud srovnáš děti dříve a dnes, myslíš si, že se projevy verbální agrese nějak mění?

„Ano, už na začátku a v předešlých otázkách jsem se zmínila. V dřívější době to nebylo, tak hrozné jako dnes. To, co si děti dovolí k dospělému člověku je hrozné. VRCHOL!“

Pokud se s něčím takovým setkáváš, jak na takové chování dětí reaguješ?

Používáš nějakou určitou strategii, nebo to spíše řešíš případ od případu?

„Pro mě je důležité, aby si děti uvědomily, co vlastně řekly a jak se zachovaly. Většinou je můj přístup následující. Když proběhne takový typ agrese na sportovním kroužku, dostane dítě speciální cvičení, aby si uvědomilo, proč nyní musí dělat dřepy a ne hrát s ostatními fotbal.“

Příklad: Pepíček zvolá nějakou verbální agresi. Já řeknu: „Pepo, pojd' sem, 30 dřepů.“ Pepík docvičí 30 dřepů. Zeptám se: „Viš, proč jsi teď dělal ty dřepy?“ Většinou už dítě ví, ale jde o to, aby si vše uvědomil a omluvil se. Když neví, dám mu další dřepy. Po pěti minutách, když pořád dítě neví, tak mu to řeknu a dodám, že už se to víckrát nebude opakovat. Dále mu pohrozím tím, že pokud se to bude opakovat, nemusí hrát celou hodinu. Pokud by se to opakovalo častěji, začnu problém řešit s rodiči.“

S tím, jak jsi postupně získala své zkušenosti, změnil se nějak tvůj přístup k řešení verbální agrese dětí?

„Můj přístup na sportovních hodinách je stejný a musím říci, že děti si dávají pozor, co vypustí z pusy, a nestalo se mi, že by dítě nehrálo fotbal a dělalo dřepy.“

Bylo v minulosti něco, co se ti neosvědčilo? A co naopak podle Tebe funguje spolehlivě?

„V minulosti se mi neosvědčilo to, že když na dítě začnu křičet, co jsi to řekl a hned po hodině to bonznu rodičům, tak se nic nevyřeší. Spolehlivě funguje to, že si musí k vám děti najít cestu. Musí být na vás spoleh a věřit vám. Dítě by mělo vědět i to, že dneska budete mluvit s rodiči o jeho chování a sprostých, vulgárních výrazech, ať zase není naštvaný a nejsou z vás opět nepřátelé. Měli byste s nimi jednat jako s dospělými, i když jsou to děti.“

Můžeš vysvětlit ty rozhovory s rodiči?

„Děti už na začátku ví, že po hodině vždycky s některými rodiči promluví. Tak se mohu zmínit i o jejich chování.“

ROZHOVOR Č. 2

Můžeš mi přiblížit svoji dosavadní výchovatelskou praxi? Kde pracuješ a jak jsi získala své zkušenosti?

„Pracovala jsem 1,5 roku v MŠ s dětmi ve věku 3-6 let.“

Co Tě jako vychovatele v tom, jak pracuješ a přistupuješ k dětem, formovalo?

„Teoretické a praktické znalosti z neonatologie, pediatrie, pedagogiky a psychologie. Předání zkušeností zkušenějších kolegyně. Četba nepovinných knih o výchově dětí. Materské pudy a vlastní instinkt při řešení situací.“

S jakými projevy verbální agrese se u dětí setkáváš?

„Slovní šikana - Děti velice dobře vnímají rozdíly mezi sebou - Romové, Vietnamci, menší vzrůst – nadávají si prcku, mimino. Když má někdo větší ochlupení na ruku a nohou, tak je to opice. Nadávky – dnešní děti mají pestrý slovník sprostých slov, ve většině případů ani neví, co to znamená. Mluví tak, neboť to slyší v domácnosti či v kolektivu svých kamarádů. Mezi sebou si nadávají spíše při šarvátkách - pranice o hračku, někdo někomu něco zničil, zbořil.“

Liší se tyto projevy u chlapců a u dívek?

„Z mé zkušenosti se více s verbální agresí setkávám u chlapců než u dívek.“

A liší se u mladších a starších dětí?

„Samozřejmě, verbální agrese s věkem je odlišná. Třileté děti většinou ani neví, co říkají za slovíčka a nerozumí tomu. Opakují, co zaslechly. Starší děti (předškoláci) používají verbální agresii úmyslně, za účelem ublížit druhému, jako obranu své osoby při pocitu křivdy, obviňování a bezmoci, vyjádření úzkosti. Když je něco v nepořádku či změna v kolektivu nebo v domácnosti.“

Rozlišuješ nějaké stupně nebo typy této agrese?

„Verbální agresii nerozlišuji. Tak i tak je to situace k řešení.“

Pokud srovnáš děti dříve a dnes, myslíš si, že se projevy verbální agrese nějak mění?

„Určitě verbální agrese s dobou roste. Jak projevy k druhému dítěti, tak k dospělé osobě. Dnešním trendem výchovy, aby se děti vyvíjely samy, jsou děti více agresivní, prosazují své individuální potřeby na úkor jiných dětí. Nezvládají kolektivní spolupráci a hůře se přizpůsobují pravidlům a povinnostem například chod v MŠ. Dnešní děti nemají takovou autoritu k dospělému jako dříve. Dospělí mají tendence je neustále v něčem omlouvat a neřešit dané situace.“

Pokud se s něčím takovým setkáváš, jak na takové chování dětí reaguješ? Používáš nějakou určitou strategii, nebo to spíše řešíš případ od případu?

„Jakoukoliv verbální agresii řeším vždy individuálně a dle dané situace. Snažím se promluvit si s dítětem či s dětmi. Zjistit příčinu situace. Pokud se situace opakuje, vždy kontaktuji rodiče, kdy se společně poradíme a sjednotíme se v řešení dané situace - vysvětlení, potrestání, popř. speciální pomoci.“

S tím, jak jsi postupně získala své zkušenosti, změnil se nějak tvůj přístup k řešení verbální agrese dětí?

„Můj přístup se mění neustále přibývajícimi zkušenostmi. Vždy spolupracuji s rodiči na řešení verbální agrese, tedy pokud mají zájem tuto situaci řešit. Vybízím děti, aby řešily konflikty mezi sebou neútočným a respektujícím způsobem.“

Bylo v minulosti něco, co se ti neosvědčilo? A co naopak podle Tebe funguje spolehlivě?

„Osvědčilo se mi využití scének a dramatizací s dětmi ve třídě. Společné vytvoření dohod a pravidel. Nevyhýbat se řešení konfliktů je důležité, popřípadě se poradit s odborníky. Je třeba neustále pečovat o vztahy mezi dětmi samotnými i s dospělým a budovat pocit bezpečí a sebeúcty. Rozhodně jsem zjistila, že trestáním ničeho nedocílíme. Jako vychovatel či učitel máme vliv na emoční, sociální a morální vývoj dítěte, proto je třeba nebrat řešení verbální agrese na lehkou váhu.“

ROZHOVOR Č. 3

Můžeš mi přiblížit svoji dosavadní výchovatelskou praxi? Kde pracuješ a jak jsi získal své zkušenosti?

„Já pracuji v [...] na volnočasovém klubu[...], kde pracuji s dětmi od 13 až 18 let.“

Jak dlouho zde pracuješ?

„Pravidelně 1krát týdně už celý 1 rok a jsem praktikant.“

Co Tě jako vychovatele v tom, jak pracuješ a přistupuješ k dětem, formovalo?

„Formovala mě především škola, vysoká škola.“

S jakými projevy verbální agrese se u dětí setkáváš?

„Takže především s nadávkami, hádky, pomluvy, intriky a lži.“

Můžeš dát nějaký příklad?

„Děti, nebo spíše už dospívající, s kterými pracuji, se hádají například o to, kdo s kým bude hrát fotbal, popřípadě jestli není lepší hrát jinou hru. Nadávají si při běžné konverzaci. Pokud se některého z dětí zeptám, jestli nepotřebují něco do školy doučit, tak zalžou, že mají dobré známky a žádnou pomoc nepotřebují. Co se týče intrik, tak před vstupem do [...] nesmí žádný z nich být pod vlivem návykové látky, a proto často používají žvýkačky, aby z nich nebyly cítit cigarety nebo ve výjimečných případech alkohol.“

Liší se tyto projevy u chlapců a u dívek?

„Ano, tak u dívek je především ta pomluva a intrika, kdežto u chlapců hodně sprosté nadávky a velmi hlasité nadávky a lži taky.“

Říkal jsi, že pracujete s dětmi od 13 až 18 let. S mladšími dětmi ses nikdy nesetkal?

„Ne, za celou svoji pedagogickou praxi jsem se zatím s těmito dětmi, s touto věkovou kategorií bohužel ještě zatím nesetkal. Ale doufám, že se k této kategorii taky ještě dostanu.“

Rozlišuješ nějaké stupně nebo typy této agrese?

„Já osobně tyto stupně či typy agrese nerozlišuji.“

Pokud srovnáš děti dříve a dnes, myslíš si, že se projevy verbální agrese nějak mění?

„Tak já vzhledem k tomu, že jsem dříve s žádnými dětmi nepochoval, takže nemohu soudit. A můj subjektivní názor je, že možná jsou děti agresivnější, ale to je čistě můj subjektivní názor.“

Pokud se s něčím takovým setkáváš, jak na takové chování dětí reaguješ? Používáš nějakou určitou strategii, nebo to spíše řešíš případ od případu?

„Tak určitě nejdřív dítě napomenu, a pokud se jeho chování nezlepší, tak všechno řeknu svému pracovníkovi, který vlastně má pravomoci dát dítěti důtku nebo může dítě vyhodit z klubu.“

Takto reaguješ obvykle?

„Ano, obvykle.“

S tím, jak jsi postupně získal své zkušenosti, změnil se nějak tvůj přístup k řešení verbální agrese dětí?

„Ne nějak zásadně, pracuji podle stejného vzorce.“

Funguje spolehlivě tento tvůj vzorec?

„Funguje, protože oni vědí, že by mohli být vyhozeni, takže zpozorní a trošku se zkrátí.“

ROZHOVOR Č. 4

Můžete mi přiblížit Vaši dosavadní výchovatelkou praxi? Kde pracujete a jak jste získala své zkušenosti?

„Pracuji od roku 1981 jako vychovatelka. Jeden rok jsem pracovala jako vedoucí vychovatelka na domově mládeže v [...], potom již stále jako vedoucí vychovatelka ve školní družině v [...] na základní škole.“

Jak dlouho trvá Vaše výchovatelská praxe?

„Moje výchovatelská praxe trvá 34 let.“

Co Vás jako vychovatele v tom, jak pracujete a přistupujete k dětem, formovalo?

„V prvních letech své praxe jsem přebírala zkušenosti od starších kolegů. V současné době svým mladším spolupracovnicím předávám já své léty potvrzené zkušenosti, ale také ráda poslouchám jejich názory.“

S jakými projevy verbální agrese se u dětí setkáváte?

„S verbální agresí dětí se ve své praxi setkávám. Většinou to není agrese směřovaná k pedagogovi, ale některých dětí mezi sebou. Dost často jsou to děti, které nejsou usměrňovány svými rodiči a těžko ovládají své chování.“

Liší se tyto projevy u chlapců a u dívek?

„U mladších dětí se tyto projevy mezi chlapci a dívkami neliší, ale u starších ano.“

V čem?

„Dívky se většinou rozdělují na skupinky. Pak ostatní pomlouvají nebo se s nimi hádají. Z pozorování také vím, že se to děje uvnitř skupinky. Chlapci většinou nemají žádné skupinky, ale ve svém kolektivu mají jednoho nebo dva kapitány a ti vulgárně napadají slabší jedince, často to přechází i do fyzické agrese.“

Rozlišujete nějaké stupně nebo typy této agrese?

„Ne, nerozlišuji.“

Pokud srovnáte děti dříve a dnes, myslíte si, že se projevy verbální agrese nějak mění?

„Podle mě agrese byla, je a bude. Záleží na tom, na koho takové dítě zrovna při svých projevech narazí. Pokud se takové chování opakuje a funguje spolupráce s rodiči dítěte, pak se dost často dá chování dítěte ovlivnit k lepšímu. Pedagog i rodič musí být důslední.“

Jak na takové chování reagujete? Používáte nějakou určitou strategii, nebo to spíše řešíte případ od případu?

„Neexistuje žádná šablona, podle které by se toto dalo vyřešit. Já k těmto projevům přistupuji zásadně individuálně. Na každé dítě platí něco jiného a tyto věci řeším dost často i s rodiči dítěte. Pokud totiž zjistím, že rodiče chování svého dítěte pokládají za normální a nechtějí jej řešit, nedá se chování dítěte dlouhodobě ovlivnit.“

S tím, jak jste postupně získala své zkušenosti, změnil se nějak Váš přístup k řešení verbální agrese dětí? Co podle Vás funguje spolehlivě?

„Podle mě nejlépe funguje, když dítě dobře znáte. To znamená, že často děti pozorují při hrách, jak se k sobě chovají, jaké skupinky si vytvářejí, jak se jednotlivé děti v kolektivu prosazují. Pak lépe můžete ovlivnit jeho chování i pochopit vznik agrese. Důležité je s dítětem mluvit v klidu a vysvětlit mu, proč jeho chování není přípustné.“

A co podle Vás nefunguje?

„Pokud je dítě za jeho chování trestáno, tak trest musí být přiměřený a je důležité, aby se dítě z nějakého důvodu chtělo samo zlepšit. Ten důvod musíme dítěti najít my a neměl by to být strach z trestu.“

ROZHOVOR Č. 5

Můžete mi přiblížit Vaši dosavadní výchovatelkou praxi? Kde pracujete a jak jste získala své zkušenosti? Jak dlouho trvá Vaše výchovatelská praxe?

„V roce 2008 jsem dostudovala [...]. Od té doby pracuji ve školní družině v [...]. Takže se 8 let věnuji dětem, které chodí do první až páté třídy.“

Co Vás jako vychovatele v tom, jak pracujete a přistupujete k dětem, formovalo?

„Moje maminka také pracovala jako vychovatelka v družině, a tak mi po dobu studia i teď v praxi předává své zkušenosti a rady.“

S jakými projevy verbální agrese se u dětí setkáváte?

„Bohužel děti si často nadávají, mluví sprostě, lžou nebo se posmívají jeden druhému.“

Vzpomenete si, co jste například naposledy řešila?

„Naposledy jsem řešila situaci, kdy se většina dětí ve třídě posmívala chlapci, který je silnější než ostatní.“

Liší se tyto projevy u chlapců a u dívek?

„Řekla bych, že chlapci jsou sprostější, víc dravější než holky. Nic si nenechají líbit.“

A liší se tyto projevy u mladších a starších dětí?

„Mladší děti kolikrát neví, co sprostá slova znamenají. Nedávno jedna holčička z první třídy řekla sprosté slovo, a když jsem se jí ptala, co to slovo znamená, nevěděla. Prostě to někde slyšela a zopakovala to.“

A starší děti tomu rozumí?

„Většina ano, někteří to berou jako normální věc. Asi se takhle doma baví normálně a nepřijde jim to divné, a někteří vědí, že je špatné to říkat, ale říkají to, protože to říkají ostatní a je to pro ně „cool“. Spíš nerozumí nebo možná nechtějí rozumět tomu, jak některá slova dokážou ublížit.“

Rozlišujete nějaké stupně nebo typy této agrese?

„Ne nerozlišuji.“

Pokud srovnáte děti dříve a dnes, myslíte si, že se projevy verbální agrese nějak mění?

„Myslím, že ano. Z vyprávění starší generace slyšíme pořád, co si ta dnešní mládež všechno dovolí.“

Čím myslíte, že to je?

„Asi dobou, společností, je jiná výchova, více svobody, rodiče hodně pracují a některým dětem se nevěnují, jak by měli.“

Pokud se s něčím takovým setkáváte, jak na takové chování dětí reagujete?

„S dítětem si nejprve promluvím o samotě. Chci, aby mi nějak vysvětlilo, proč se tak projevovalo nebo proč se někomu posmívalo, lhalo. Snažím se nejprve zjistit nějakou příčinu. Když například lže ze strachu, dítě obejmou, aby chápalo, že se nemusí bát. Každá věc se dá řešit. Chci, aby mi děti důvěřovaly a cítily se semnou v bezpečí. Pak

jsou děti upřímnější. Když zjistím, ale že lhal, aby někomu ublížil nebo se někomu jen tak posmívá, sedneme si do kroužku a každé dítě mu řekne, co bylo na tom špatně.“

Takto reagujete obvykle?

„Ano, někdy je to náročné, ale takto reaguji obvykle. Ve výjimečných případech, kdy toto nezabírá, informuji rodiče.“

Bylo v minulosti něco, co se Vám neosvědčilo?

„Ze začátku jsem to často přecházela, dělala, že některé sprosté slova neslyším, ale to takhle nešlo. Křičením jsem si také nepomohla. Takže jsem to začala řešit, tak jak jsem popisovala před chvílí.“

A co naopak podle Vás funguje spolehlivě?

„Spolehlivě funguje, když rodič a vychovatelka jsou na jedné straně a spolupracují spolu. Když jde o něco, co už hraničí s šikanou, informuji rodiče. Ovšem, ne každý rodič chce spolupracovat. Pak je to velmi složitý proces, když mu škola klade na srdce nějaká pravidla, která musí dodržovat nebo nějaké morální hodnoty a rodiče to doma smetou ze stolu.“

ROZHOVOR Č. 6

Můžete mi přiblížit Vaši dosavadní výchovatelskou praxi? Kde pracujete a jak jste získala své zkušenosti? Jak dlouho trvá Vaše výchovatelská praxe?

„Pracuji v DDM [...], teď budu začínat pátý měsíc. Jinak praxe během školy.“

O jakou školní praxi se jednalo?

„Ve družině, nízko-prahová zařízení.“

Co Vás jako vychovatele v tom, jak pracujete a přistupujete k dětem, formovalo?

„Zatím se formuji. Chtěla bych být ráznější a nebyť k dětem tak benevolentní, jak jsem, protože to je zde spíše na škodu. Hodně se snažím sledovat přístup k dětem zkušenějších kolegyně a od každé si něco vzít.“

S jakými projevy verbální agrese se u dětí setkáváte?

„Zatím jsem se setkala spíš jen mumlání pod fousy, když se jim nechce, ale že by byl někdo vůči vychovatelkám nebo mezi sebou nějak vulgární, to ne.“

A jaké věkové kategorii se věnujete?

„Momentálně 5 až 18 let.“

Hypoteticky, kdyby nastala situace, kde by se u dětí projevila verbální agrese, máte "naučenou" nějakou určitou strategii, jak takovou situaci řešit?

„Co vím, tak by se člověk neměl nechat, přece jen to jsou děti a měly by mít respekt, ale člověk nemůže dát najevo strach a poradit si s tím.“

Jak?

„Například zvýšit hlas, něčím mu pohrozit.“

ROZHOVOR Č. 7

Můžete mi přiblížit Vaši dosavadní výchovatelskou praxi? Kde pracujete a jak jste získala své zkušenosti? Jak dlouho trvá Vaše výchovatelská praxe?

„Pracuji na [...] od roku 2010, před tím mateřská. Zkušenosti jsem získala při práci s dětmi, jak v družině, tak i doma.“

Jaké věkové kategorii se věnujete?

„2. a 3. třída.“

Co Vás jako vychovatele v tom, jak pracujete a přistupujete k dětem, formovalo?

„Tak asi děti samotné. Snaha vytvořit příjemnou atmosféru ve třídě a vytvořit si s dětmi vztah, kdy se budeme navzájem respektovat a důvěřovat si.“

S jakými projevy verbální agrese se u dětí setkáváte?

„Tak tomu se snažím předcházet. A to tím, že hned na začátku dětem řeknu, co nechci a proč. K tomu patří i verbální agrese. Momentálně řeším komolení jmen, občas nadávka při hře.“

Myslíte si, že verbální agrese se liší u dívek a u chlapců?

„Ano, dívky jsou malinko horší v tom, že vytváří skupinky a jednu třeba vyčlení, že si s ní nebudou hrát a podobně. Opět, pokud se to děje, ihned zasahuji, protože u mne to opravdu netrpím. Snažím se o to, aby se děti navzájem respektovaly a měly v rámci možností rády. Kluci jsou víc na rovinu. Řeknou, co si myslí, hned.“

Rozlišujete nějaké stupně nebo typy této agrese?

„Ve své praxi nadávky, pomluvy, posměšky, ale jak říkám, je skoro druhé pololetí a děti už jsou naučené, že se to nedělá, tak občas nějaký ten posměšek, také občas žalují.“

Pokud srovnáte děti dříve a dnes, myslíte si, že se projevy verbální agrese nějak mění?

„Já bych řekla, že je to pořád stejné, jen slovník určitě.“

Když jste v praxi zažila projevy verbální agrese, použila jste nějakou určitou strategii nebo to spíše řešila případ od případu?

„Řešila jsem to případ od případu. Na každé dítě platí něco jiného. A abych řekla pravdu, zatím jsem nemusela řešit opravdu nic závažného.“

Kdyby nastala situace, že byste musela řešit něco závažného?

„Asi bych to řešila s vedením školy.“

Co podle Vás tedy funguje spolehlivě, aby se verbální agrese neopakovala?

„Já se vždy ptám, proč to řekl, nebo řekla a jestli by se i jemu líbilo, kdybychom mu také tak říkali, musí se omluvit, podat ruku. Většinou to funguje.“

Co naopak nefunguje?

„Nefunguje to, když se na dítě křičí a dítě má strach.“

ROZHOVOR Č. 8

Můžete mi přiblížit Vaši dosavadní výchovatelskou praxi? Kde pracujete a jak jste získala své zkušenosti? Jak dlouho trvá Vaše výchovatelská praxe?

„Ve družině pracuji rok a půl. Pracuji v [...]. Mám ve družině 3., 4. a 5. třídu. A zkušenosti jsem získala při studiu na [...].“

Co Vás jako vychovatele v tom, jak pracujete a přistupujete k dětem, formovalo?

„Zkušenosti. To, jak já vzpomínám na zážitky ze školní družiny jako dítě a to, jak na mé chování reagují děti.“

S jakými projevy verbální agrese se u dětí setkáváte?

„Bohužel minulý měsíc jsem zrovna toto musela řešit. Šlo o šikanu, vyhrožování a zstrašování.“

Jak na takové chování reagujete? Používáte nějakou určitou strategii?

„Snažím se s aktéry promluvit. Ten, kdo v tomto případě šikanoval, měl spoustu problémů v chování za tento školní rok. Přiznám se, že u něj jsem to řešila křikem, zkrátka jsem na něj křikla a pak s ním o tom v klidu mluvila. A s obětí jsem mluvila o samotě, naučil se za mnou chodit a vždy říct, co se mu děje. To do té doby nedělal a беру to nyní jako úspěch, že se nebojí a přijde mi to říct. Pokud jde o ty, co se vysmívají, snažím se s nimi o tom otevřeně mluvit a vysvětlit jim, proč se to nedělá.“

Rozlišujete nějaké stupně nebo typy této agrese?

„Bud' skrytou, o které neví nikdo kromě oběti. Nebo tu, kde o tom vědí všichni. Agresor se tím netají a dělá se "machrem", útočí na oběť před ostatními dětmi a nabádá je k tomu samému.“

Pokud srovnáte děti dříve a dnes, myslíte si, že se projevy verbální agrese nějak mění?

„Myslím, že je nyní častější a ostřejší.“

V čem přesně myslíte?

„Dříve se v takové četnosti neobjevovaly podle mne. A nyní jde i často o vydírání - přines peníze, udělej to za mě. A také dříve děti věděly, že pokud se to dozví rodiče, dostanou trest, nyní se setkávám s tím, že se těchto dětí ještě rodiče zastávají a odmítají to řešit.“

Bylo v minulosti něco, co se Vám neosvědčilo s řešením verbální agrese?

„Ne.“

Co tedy podle Vás funguje spolehlivě?

„Mluvit o všem otevřeně. Pokud se v kolektivu vyskytne problém, tak na jeho téma s dětmi vést debatu, mluvit o tom.“

ROZHOVOR Č. 9

Můžete mi přiblížit Vaši dosavadní výchovatelkou praxi? Kde pracujete a jak jste získala své zkušenosti? Jak dlouho trvá Vaše výchovatelkou praxe?

„Jako vychovatelka jsem nastoupila ve školním roce 2014/2015 takže moje praxe s dětmi se dá sečíst na 17 měsíců, z toho jsem tedy 5 měsíců vedoucí vychovatelka. Minulý rok jsem ukončila kurz studia Pedagogiky pro vychovatele a nyní studuji kombinovanou formu obor Speciální pedagogika na [...].“

Jaké věkové kategorii se věnujete?

„Mám první třídy, děti 6-8 let.“

Co Vás jako vychovatele v tom, jak pracujete a přistupujete k dětem, formovalo?

„Ze začátku mi hodně pomáhala moje kolegyně vychovatelka, ale jinak myslím, že se řídím citem.“

S jakými projevy verbální agrese se u dětí setkáváte?

„Většinou jsou to klasická sprostá slovíčka. Hlavně když se na sebe navzájem naštvou. Pomluvy jsem zaznamenala u děvčat.“

Rozlišuješ nějaké stupně nebo typy této agrese?

„Asi ani ne. Ta sprostá slovíčka jsou docela mírná a děvčata si špitají něco ve smyslu: Dívej, jak má blbě napsaný to písmeno, leze jí cedulka.“

Pokud srovnáte děti dříve a dnes, myslíte si, že se projevy verbální agrese nějak mění?

„Mám bohužel ke srovnání jediné dobu, kdy jsem já sama chodila do školy, a řekla bych, že se to nezměnilo. Alespoň u takto malých dětí.“

Bylo v minulosti něco, co se Vám neosvědčilo s řešením verbální agrese?

„Asi ne. Mám jeden přístup a ten zatím docela funguje.“

Můžete mi ho prosím popsat?

„V případě vypuštění sprostého slova si většinou dítě uvědomí, že řeklo nežádoucí slovíčko a kontaktuje mě pohledem a následuje jeho omluva, pro všechny, kteří to slyšeli. V případě, že si to dítě (třeba v zápalu hry) neuvědomí, oslovím ho jménem a zeptám se, co se mu nedařilo, že zareagoval sprostým slovem. Dítě si uvědomí, co řeklo a potom se také omluví ostatním. Myslím, že nyní mám ve třídě děti, které jsou z rodin, ve kterých nejsou sprostá slova na denním pořádku. Mluví ale velice slušně. Minulý rok, jsem měla chlapce, který vyrůstal v rodině s otcem a dvěma staršími bratry a ani si neuvědomoval, jak mluví.“

Příloha II: Ukázka otevřeného kódování rozhovorů

Otázky k BP – Vychovatelské strategie zvládnání verbální agrese dětí

ROZHOVOR Č. 1 - žena 22 let, studentka

Můžeš mi přiblížit svoji dosavadní vychovatelskou praxi? Kde pracuješ a jak jsi získala své zkušenosti?

Moje vychovatelská praxe začala na letních dětských táborech, kde se věnuji věkové kategorii od 12 až 16 let. Dále docházím přes rok do [...], kde trénuji atletiku a gymnastiku dětí předškolního a školního věku.

Jak dlouho jako vychovatelka jezdíš na letní tábory?

Na letní tábory jezdím už 5 let.

Co Tě jako vychovatele v tom, jak pracuješ a přistupuješ k dětem, formovalo?

Už od střední školy jsem chtěla jít dále studovat vysokou školu pedagogickou, což pro mnohé znamená práci ve školství a s dětmi, tedy i pro mě. Dětem jsem se věnovala už na střední škole a i celé své letní prázdniny.

S jakými projevy verbální agrese se u dětí setkáváš?

Je to velice smutné, ale musím říci, že rok od roku je verbální agrese horší a horší. Děti používají čím dál víc častěji nadávky. V běžné konverzaci si ani neuvědomují, že je vůbec použily. Jejich vulgární nadávky a urážky se nebojí používat ani při komunikaci s dospělým člověkem či vychovatelem.

Liší se tyto projevy u chlapců a dívek a u mladších a starších dětí?

Co se týče projevů u chlapců a dívek, tak musím říci, že u chlapců je to daleko horší a běžnější než u dívek, ale na druhou stranu když už to nějaká madam vypustí z pusy, tak to stojí teda za to. Dívky, slečny se snaží svou verbální agresi držet na uzdě. Dále se zcela jasně liší starší a mladší děti, kde verbální agrese převládá u starších dětí. Způsobeno to může být tím, že navštěvují různé kroužky, mají svojí partu, jak ve škole, tak mimo školu. V tom nejhorším případě je, že to slyší i ve svých domácnostech od rodičů. U mladších jedinců to také slyším, ale ne tak často jako u starších.

Rozlišuješ nějaké stupně nebo typy této agrese? MEZI SEBOU X VŠUDE ? XX

Z mé stránky se stupeň agrese mění, tak že většina dětí verbální agresi používala mezi sebou dětmi, partou. Postupně zhoršování jde s dobou, kdy dítě je schopno jak doma, ve škole prostě v jakékoli společnosti použít tento typ agrese. Myslím si, že vše je o výchově a přístupu rodičů a společnosti.

Pokud srovnáš děti dříve a dnes, myslíš si, že se projevy verbální agrese nějak mění?

Ano, už na začátku a v předešlých otázkách jsem se zmínila. V dřívější době to nebylo, tak hrozné jako dnes. To, co si děti dovolí k dospělému člověku je hrozné. VRCHOL!

Pokud se s něčím takovým setkáváš, jak na takové chování dětí reaguješ?

Používáš nějakou určitou strategii, nebo to spíše řešíš případ od případu?

Abstrakt

KORANDOVÁ, D. *Vychovatelské strategie zvládnání verbální agrese dětí*. České Budějovice 2016. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce P. Bauman.

Klíčová slova: agrese, typy agrese, verbální agrese, výchova, kázeň, rodina, strategie

Práce se zabývá vychovatelskými strategiemi, které vychovatelé používají nebo používali při projevech verbální agrese u dětí. Jsou zde teoreticky shrnuta témata, která se objevovala v realizovaném kvalitativním výzkumu (design zakotvené teorie, rozhovory s 9 respondenty). Jedná se o především o agresi jako pojem, verbální agresi, typy agrese, které respondenti rozlišují. Teoreticky jsou také popsány strategie jak osvědčené, tak neosvědčené, kde se objevují témata jako výchova, rodina, spolupráce rodiny se školou, kázeň, trest. Rozhovory s respondenty byly analyzovány pomocí otevřeného a axiálního kódování. Kategorie jsou zpřehledněny a je vytvořeno schéma, které znázorňuje vztahy mezi těmito kategoriemi. V závěru práce jsou uvedeny výsledky, které z daného kvalitativního výzkumu vyšly.

Abstract

Pedagogical strategies for dealing with verbal aggression

Key words: aggression, types of aggression, verbal aggression, education, discipline, family, strategies

The thesis deals with pedagogical strategies that educators use or used when dealing with verbal aggression in children. There are theoretically summarized topics that appeared in my research. This is primarily the concept of aggression, verbal aggression, types of aggression that respondents distinguish. Also the strategies identified as efficient and inefficient are described. The qualitative research was conducted in the design of grounded theory (9 respondents interviewed).